

TOVERBERG

54

J A A R G A N G 14 / 3 HERFST 2019

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

HBC

HBC

HET BELEEFDE GENOT
HET BELEEFDE GENOT

VZW

"Ieder mens die genoeg scheidt in het voltooiën van zijn taak is een kunstenaar; welke ook die taak is en hoe nederig ze ook is, hij brengt een kunstwerk tot stand. De toetssteen is het beleefde genot, het plezier, de perfectie: het overtuigend resultaat!"

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498/73.58.73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE 0893.747.805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Bart Mađou, Els Vermeir,
Carine Vankeirsbilck, Marie-Rose
D'Haese,, André Callier

Werkten ook mee: Hans Vanhulle,,
Chris Spatz, Joost Van Driessche ,
Roland Ranson, Marijke Verplancke

Kaft: Rika Van Dycke
Vormgeving: Bart Mađou
Foto's: Chris Spatz, André Callier, In-
ternet

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij het
begin van elk jaargetijde. Een abonne-
ment nemen kan door lid te worden
van Het Beleefde Genot v.z.w.

Afzonderlijke nummers: 5 €

De auteurs zijn verantwoordelijk voor
hun bijdragen.

Kopiëren of citeren is toegelaten, mits
bronvermelding.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
Doordenker	4
Book on the hill	5
Elsenspingsels	10
John Lanchesters 'de Muur'	12
Gedicht	28
Koningin Elisabethwedstrijd	29
Chapeau!	35
Beleefd	43
Te beleven	46
Ännchen von Tharau	49
Les femmes de ma vie	57
Uitsmijter	60

ISSN 2030-1340

Woord vooraf

“Als het zo verder gaat, dan wordt West-Vlaanderen over vijftig jaar een woestijn”. Geen recente uitspraak, maar woorden van mijn professor Bodemkunde, bijna vijftig jaar geleden. Hij had het over de beangstigende daling van de grondwaterspiegel in de West-Vlaamse bodem. Toen al. Dat we de klimaatverandering zeer ernstig moeten nemen, wordt enkel door klimaatnegationisten en koppige bewindvoerders ontkend.

Het politiek onvermogen inzake klimaat, daar gaat het artikel van Joost Van Driessche over in zijn bespreking van *De Muur* van de Britse auteur John Lanchester.

Carine Vankeirsbilck bijt de spits af met enkele bedenkingen bij de figuur van David Hume. Hans Vanhulle maakt ons warm voor de flamboyante essays van Geert Van Istendael in *Alle uitbarstingen* en Els Vermeir voelt enig leedvermaak, je leest hierna waarover.

Änchen Von Tharau is een Duits volksliedje, maar hier is het een verhaaltje geworden over een niet-ontmoeting.

Marie-Rose D’Haese doet deze keer haar hoed af voor *De katholieke school*, voor de roman van Edoardo Albinati wel te verstaan. Chris Spatz geraakt dan weer in de ban van een Joodse violist, Philippe Hirschhorn, ooit winnaar van de Koningin Elisabethwedstrijd.

Roland Ranson verkneukelt zich in zijn Uitsmijter over vooroordelen.

We maken ten slotte ook kennis met twee geweldige vrouwen: Maria Dermoût en Kukki Gallman.

Zo, een flinke brok leesvoer. Wij wensen u alweer veel leesgenot.

Bart Madou

Doordenker

Opgetekend door Carine Vankeirsbilck.

Hume

David Hume: Edinburgh 7-5-1711 - Edinburgh 25-8-1776.

Hij was een Schotse filosoof en geschiedschrijver uit de tijd van de Verlichting. Hij was een van de belangrijkste empiristische filosofen en zijn ideeën zijn van grote invloed geweest op Immanuel Kant.

Zijn belangrijkste werk (*A Treatise of Human Nature*) bracht hij uit toen hij 28 jaar was.

Een beroemd gezegde van hem is dat 'de rede alleen de slaaf is, en alleen de slaaf mag zijn, van de hartstochten, en nooit aanspraak kan maken op een andere taak dan hen te dienen en te gehoorzamen'.

Locke en Hume stelden twee vragen. Welk materiaal krijgt de geest aangereikt en wat doet de geest ermee? Humes antwoord op de eerste vraag is dat het materiaal bestaat uit waarnemingen, die hij onderverdeelt in twee categorieën: die van de zintuiglijke indrukken en die van de ideeën. In het anonieme *Abstract*, waarin hij de deugden van de *Treatise* bezingt, meldt hij dat voor de auteur 'een waarneming alles is wat tegenwoordig kan zijn aan de geest, hetzij door het gebruik van onze zintuigen, hetzij door het gebruik van ons denkvermogen, of als we gedreven worden door hartstocht'. Verder zegt hij dat een waarneming een *indruk* moet worden genoemd 'als we enigerlei hartstocht of emotie voelen, of als onze zintuigen ons beelden van uitwendige objecten geven'. 'Indrukken', voegt hij eraan toe, 'zijn onze levendige en krachtige waarnemingen'. Hieruit volgt dat *ideeën* relatief vager en zwakker zijn, omdat ze ontstaan 'wanneer we nadenken over een hartstocht of een object dat niet aanwezig is'.

Zoals zo vaak het geval is bij Hume, wordt in de *Enquiry* een stelling waarvoor in de *Treatise* de argumenten worden ont-

wikkeld, veel eleganter en helderder samengevat. In dit geval wordt ons verteld dat 'het duidelijk lijkt dat de mens door een natuurlijk instinct of een natuurlijke vooronderstelling geneigd is vertrouwen te hebben in zijn zintuigen en dat we, zonder enige redenering, of zelfs voor het gebruik van de rede, altijd uitgaan van het bestaan van een uitwendig universum dat niet afhankelijk is van onze waarneming maar dat zou bestaan ook al was elk met zinnen begaafd wezen afwezig of vernietigd'.

Hume schrijft dit geloof zelfs toe aan de 'dierlijke schepselen'. Hij voegt eraan toe: 'Het lijkt ook duidelijk dat, als de mens dit blinde en krachtige natuurinstinct volgt, hij altijd aanneemt dat de beelden die de zintuigen hem leveren de uitwendige objecten zijn, en nimmer de verdenking koestert dat ze alleen maar voorstellingen van die objecten zijn. Van deze tafel hier, waarvan we zien dat hij wit is, en die hard aanvoelt, geloven we dat hij onafhankelijk van onze waarneming bestaat, en zich buiten de geest bevindt die hem waarneemt. Onze aanwezigheid schenkt er geen existentie aan, en onze afwezigheid vernietigt hem niet. Hij behoudt zijn bestaan in alle opzichten, onafhankelijk van de aanwezigheid van intelligente wezens die hem waarnemen of beschouwen'.

Uit: A. J. Layer, Hume, in: *Kopstukken Filosofen*, Leminiscaat, 1999, 134 blz.

Book on the hill

Door Hans Vanhulle

Geert van Istendael schrijft hier los uit de pols een compendium van bedreigde denkbeelden, een amalgaam van verschillende gedachtenkronkels, ergernissen en diverse andere

kwelduivels die hem bijwijlen beklemmen en verontrusten en hij doet dit nog steeds op zijn eigen onnavolgbare en ontembare manier. Zelf noemt hij zich politiek niet uitgesproken links of rechts, maar al te graag een reactionair die met enkele hardnekkige anarchistische trekjes behept is.

Tal van onderwerpen komen in deze compilatie, die een decennium bestrijkt, ruimschoots aan bod: het volvette tijdperk van het neoliberale kapitalisme en haar talloze aberraties wordt genadeloos en bijwijlen zeer sarcastisch te kijk gezet. Een essay handelt over de culturele verhoudingen tussen Vlaanderen en Nederland en in het luik '*Belgisch reisboek*' voert van Istendael de lezer in een rist sfeervolle stukjes mee naar diverse markante plaatsen in ons land die wat meer aandacht zouden mogen verdienen (o.a. Laken, De Haan en Vivenkapelle). Tevens ontpopt hij zich als een scherp chroniqueur van alle politieke, juridische en maatschappelijke malaises die de gemoederen in de anders zo voorspoedige jaren '90 wisten te beroeren. Wie herinnert zich nu niet meer het overdonderende en vileine mediacircus dat rond de zaak Dutroux werd opgezet, het daaruit volgende 'spaghetti-arrest' en de ongehoorde heksenjacht op onderzoeksrechter Connerotte, de 300.000 betogers voor de Witte Mars in Brussel en de dioxinecrisis die leidde tot de val van de regering Dehaene?

Van Istendael blijkt, mede door zijn journalistieke loopbaan bij de BRT, een kenner te zijn van het reilen en zeilen in de vroegere DDR. Zo was hij als toenmalig correspondent bij de openbare omroep aanwezig op die memorabele persconferentie van 9 november 1989 waar Günter Schabowski de val

van de muur zo maar 'en passant', langs zijn neus weg toegaf tegenover het aanwezige journaal en daarmee meteen de handdoek in de ring gooide voor het gehele regime. Boeiende en originele bladzijden worden in dit boek ook gewijd aan voormalige Oost-Duitse cultuurcoryfeeën zoals Bertolt Brecht en Heiner Müller, de alom gelauwerde theatermaker uit Berlijn die in de vroege jaren negentig hier zomaar eventjes de boel op stelten kwam zetten met zijn monumentaal theaterstuk *'die Hamletmaschine'*. Ik bedoel maar, toen ik die voorstelling in de Singel met toenemende verbijstering bekeek, had ik nadien het gevoel nog nooit zo van de sokken geblazen te zijn. Het toen politiek hoogst volatiele thema, geënt op Shakespeares' incestueuze koningsdrama, bleek meteen een voltreffer en liet niemand onberoerd. Van Müllers werk is weinig vertaald naar ons taalgebied en het is echt jammer dat zijn autobiografie *'Krieg ohne Schlacht. Leben in zwei Diktaturen'* enkel in het Duits te lezen is. De reeks 'privé-domein' zou een uitgelezen platform kunnen zijn om alsnog met een geannoteerde vertaling deze lacune op te vullen. Müllers memoires verduidelijken ons het geaccidenteerde parcours dat hij aflegde in zijn relatie met de autoriteiten van het NS-regime, de DDR alsook met het Duitsland van na de Wende. Hij was ideologisch nooit voor een gat te vangen. Hij zocht in elk systeem de spanningen op en legde daar steeds zijn vinger op het onvolkomene van de staatsstructuur, de etterende wonde van de vigerende ideologie. *'Die Hamletmaschine'* uit 1977 is, samen met *'Quartett'* (1980), Müllers meest gespeelde theaterstuk en werd bovendien getoonzet door Wolfgangs Rihm in een opera die begint met die memorabele quote: *'Ich war Hamlet. Ich stand an der Küste und redete mit der Brandung BLA-BLA, im Rücken die Ruinen von Europa'*. (CD uitgebracht door het WERGO-label - *Musiktheater in fünf Teilen* (1983-1986) - *Live-Mitschnitt der Uraufführung im Nationaltheater Mannheim, 25, und 27.3.1987*).

Maar we dwalen af...Ook bijzonder charmant om lezen in van Istendaels boek is het relaas van zijn zoektocht naar een nieuwe theepot in Stoke-on-Trent, het mekka van het Engelse porselein, en de bevlogen bladzijden waarin hij ons meeneemt naar Utrecht, een stad waar hij een deel van zijn jeugd doorbracht. Dit boek, deze uitbarstingen beginnen evenwel met een open brief aan de in 2016 overleden Jef Lambrecht, die een collega was van van Istendael op de redactie van de BRTN. Van Istendael deelt hem mee waarom hij er de brui aan gaf om nog langer voor de BRTN te werken. We schrijven 1993. De verstikkende vermarkting die zich aanvankelijk enkel in het medialandschap doorzette, rukt nu in alle andere maatschappelijke domeinen met rasse schreden op. Voor kritisch en onafhankelijk journalistiek werk dat per definitie diepgravend, onbuigzaam en bijgevolg tijdrovend is, werd stilaan het graf gedolven. Wie zich daar toch nog aan wilde wagen verwees men door naar het fonds Pascal Decroos als laatste toevluchtsoord voor degelijke onderzoeksjournalistiek. Wat niet marktconform was en de neoliberale religie in de weg stond, moest wijken. En hier wil ik toch even een persoonlijke oprisping ventileren: in 1989 maakte de commerciële televisie in Vlaanderen zijn intrede en gedurende de jaren '90 werd onomwonden aan de weg geplaveid voor een collectieve nivellering van heel wat televisieprogramma's, niet in het minst ook bij de openbare omroep. Misschien herinneren sommigen zich nog dat in de jaren '80, net na het zevenuurjournaal, in volle primetime, het magazine 'Kunstzaken' op televisie nog een platform kreeg. Toen was volksverheffing misschien nog net niet dat vies woord waar men het vandaag voor verslijt. Ook de eenmalige reeks 'Container', een *highbrow* filosofisch-artistiek programma op het tweede net, werd aan de schandpaal genageld als zijnde te elitair en al gauw werd het project met de stille trom afgevoerd. Dit inspireerde overigens 'de Witte Raaf' in 2007 tot een editoriaal over de lij-

densweg die dit format aflegde. Verder verdween het duidingsprogramma na het radionieuws, 'Actueel', begin 21ste eeuw uit de ether, alsook het door mij fel gesmaakte programma 'Wereldbeelden' dat Radio 3 steevast op zaterdagvoormiddag uitzond. Alles wat ook maar enigszins naar een genuanceerde uiteenzetting van divergerende standpunten zweemde, werd systematisch afgeblokt. Het polyfone, wederspreekbare debat schoof steeds meer op in de richting van de diffuse, verdwazende oneliner of van een goedgebekteid die verder geen sprankel dissidentie meer toeliet, omdat je er anders alleen nog maar de lachers mee op de hand kreeg. Niet dat van Istendaels boek expliciet het radio- en televisielandschap fileert, maar dit komt terzijde bij me op omdat hij ons wel met het nodige sarcasme de contouren schetst die de totale vermarkting van 'de ruimte van het volledige leven' (Lucebert) mogelijk maakten. En dat die vermarkting *sine qua non* nog altijd verdwazing betekent, hoeft hier verder geen uitgebreid betoog meer.

Wat mij toch bijzonder trof in dit boek is het unieke, briljant beheerste Nederlands dat deze essayist en dichter zich eigen heeft gemaakt. Van Istendael hierover: *'Ik schrijf een taal, mijn taal, de Nederlandse, die ik jaloers koester en bewaak en met zorgen omring. En mijn geschreven woorden moeten van mij wegweven en zingend in vervulling gaan voor iedereen die mijn geschriften wil lezen.'*

Hoewel stilaan voer voor nostalgici, beveel ik U deze met passie, enthousiasme en verontwaardiging geschreven 'uitbarstingen' toch ten zeerste aan en het discours dat ze uitdragen vormt nog steeds een aanvulling op al datgene wat men in vele *mainstream* krantenartikelen helaas veel te weinig kan lezen.

Geert Van Istendael, Alle uitbarstingen, Uitg. Atlas, ISBN 978-90-45007-366, 2003, 414 blz. (uitverkocht)

Geef toe, beste lezer: het valt niet te ontkennen. De mens – u en ik dus – is fundamenteel slecht. Wat Rousseau ook moge beweren. Er is immers niks dat ons gelukkiger maakt dan andermans *misère*. Hoe oprecht en welgemeend ons medeleven ook klinkt, hoe bezorgd we ook beweren te zijn, hoe overtuigend onze krokodillentranen ook blinken. Ergens diep van binnen klinkt jubelgezang. Want waar anderen falen, vinden we troost voor onze eigen tekorten. Het lijkt alsof we continu op een wip zitten: hoe dieper de ander zakt, hoe hoger we zelf de lucht ingaan. Héérlijk!

Die menselijke na-ijver is me voor het eerst opgevallen bij de publicatie van mijn eerste boek. Vermeende vrienden met wie we al jaren op regelmatige basis bezoekjes uitwisselden, leken opeens van de aardbol verdwenen. Niet aanwezig bij de boekvoorstelling – zelfs zonder daar een doorzichtig excuus voor te bedenken -, geen proficiat, geen antwoord op onze berichtjes en vooral: geen uitnodiging meer voor het jaarlijkse zomerbezoek. Ik zocht er niet direct iets achter – we hebben het nu eenmaal allemaal steeds drukker – maar na twee jaar radiostilte begon het toch wel enigszins op te vallen. Tot we elkaar op een dag, op een feestje, dan toch tegen het lijf liepen en de beleefde conversatie toevallig bij mijn boek terecht kwam. Toen ik vertelde dat het niet bepaald een succes was geweest, er slechts een honderdtal exemplaren van verkocht werden en ik niet meer dan een paar procentjes op de verkoopprijs ontving, zag je de gezichten letterlijk opklaren, als een zonsopgang bij donkere hemel. Het werd me duidelijk dat onze vriendschap een zeker evenwicht diende te bewaren: zij het succes, wij de saaie alledaagsheid. Zoals het was in het begin, nu en altijd... Rijzende sterren moesten het maar elders zoeken.

Intussen ben ik weer "persona grata". Zolang ik maar geen boek publiceer dat wél succes kent.

Toegegeven, het liep niet bij iedereen zo. Er waren ook mensen die er al jarenlang niet in geslaagd waren mijn naam te onthouden – Els is duidelijk een niet alledaagse en uiterst gecompliceerde naam – en me uit pure schaamte voor deze vroegtijdige vorm van dementie dan maar steevast totaal hadden genegeerd, maar nu plots een doeltreffend medicijn leken te hebben ontdekt en me al van verre toezwaaiden: "dag Els!". Intussen is dat geneesmiddel alweer uitgewerkt, onderzoekers breken er zich het hoofd over hoe het komt dat de werking van bepaalde stoffen gerelateerd kan zijn aan het succes van mensen in de omgeving van de patiënt.

Maar denk nu vooral niet dat ik mezelf buiten schot houd en splinters zoek in de ogen van mijn medemensen zonder de balk in mijn eigen oog te zien. Neen, neen, ik geef het ootmoedig toe: ook ik lijd aan deze *faiblesse*. Dat heb ik deze week tot mijn schade en schande – en groot genoeg – ontdekt. Het gebeurde terwijl een jongere collega op kantoor haar leed aan het klagen was over haar puberende tienerzoon. Ze hyperventileerde en stond blijkbaar op de rand van een zenuwzinking. Zwaarwichtige feiten lagen daarvan aan de basis. Als daar zijn: binnenste buiten gedraaide sokken, niet in de vaatwasser geplaatste borden en pas de avond voor het examen ingestudeerde lessen. Of met andere woorden: net als de overgrote meerderheid van puberouwers, vertoonde ze een totaal gebrek aan relativiseringsvermogen.

Ik kwam toevallig langs en zag een nog jongere collega – moeder van een schattige tweejarige – met afschuw luisteren naar de apocalyptische toekomstvoorspellingen die haar roze wolkenbeeld verstoorden. Toen gebeurde het. Hoezeer

ik ook mijn best deed, ik kon het niet stoppen. Langzaam maar zeker krulden mijn mondhoeken omhoog tot een brede, onmiskenbare glimlach. *Been there, done that*, dacht ik bij mezelf. Maar met de ongeëvenaarde voldoening van zij die weten, zij die het geheim hebben ontrafeld, zij die de fameuze mosterd van Abraham en Sara hebben geproefd. De jongste collega betrapte me. *En flagrant délit*. Ze wees me met een beschuldigende vinger aan en riep het uit: "kijk haar!". En alsof dat nog niet erg genoeg was, voegde ik er nog wat bezwarende feiten aan toe. In een vlaag van totale zinsverbijstering voerde ik een vreugdedansje uit. Een veredelde variant van hoe kinderen de twee gestrekte wijsvingers tegen elkaar tikken en daarbij treiterig zingen "na-na-na-na-na!"

Mensen zijn slecht, o-zo slecht. Maar wat geeft dat een goed gevoel!

JOHN LANCHESTERS 'DE MUUR': EEN LITERAIRE VERBEELDING VAN POLITIEK ONVERMOGEN

Door Joost Van Driessche¹

Gezien een aantal hete hangijzers - de wereldwijde stroom van vluchtelingen, de groeiende (mondiale) inkomensongelijkheid of, niet in laatste instantie, de opwarming van de planeet - lijkt het niet geheel onterecht te vragen naar de

¹ Joost Van Driessche studeerde architectuur in Gent en Brussel en wijsbegeerte in Groningen. Hij promoveerde in Groningen op een onderzoek naar de kwaliteit van de relatie tussen techno-wetenschappelijke taal en artistiek-literaire taal. Zijn proefschrift, *Muishond. Techno-wetenschappelijke, literaire en ethische bewegingen van taal*, werd in 2018 bekroond met de Praemium Erasmianum Dissertatieprijs.

staat van de politieke verbeelding. Veelal krijgt zij een probleem immers niet eerder in het vizier dan wanneer het zich laat uitdrukken in economische termen; op economisch vlak steken ontwikkelde landen elkaar graag de loef af, staat men oogluikend toe dat multinationals zoals Shell en Chevron in ontwikkelingslanden handjeklap spelen met autoritaire regimes, vaak ten koste van zowel de rechten van minderheden als de landschappen waarmee deze gemeenschappen zijn vergroeid² - maar als het gaat over de opvang van vluchtelingen die van hun leefgebieden werden beroofd, staat men liever niet vooraan.

Aan de andere kant, meent Alexei Krups, een van de protagonisten in Maxim Februari's roman *Klont*, maken data en intelligentie de politieke verbeelding min of meer overbodig. Data, stelt hij vast, maken unieke, dus onderling onvergelykbare gevallen commensurabel. En "Gegevens", bedenkt Krups, "waren precies dat wat ze waren: gegevens. Afgeleiden van de werkelijkheid. Abstracties, gedefinieerd door naamloze ambtenaren en schimmige werktuigkundigen en daarna overgelaten aan machines. Geproduceerd door machines. Verzameld door machines. Bestudeerd door machines. "Ze verdringen het politieke spreken en betekenen "de opmars van het afzenderloze besluit."

Maar ook de literaire verbeelding heeft zo haar beperkingen, waarvoor het fictieve karakter Alexei Krups trouwens allerminst blind is. Echter, ik denk op dit moment aan een beperking die Krups niet vermeldt. Traditioneel ontwikkelt een personage in de roman zich tegen een betrekkelijk stabiele "natuurlijke" achtergrond en hebben alleen mensen de capaciteit te handelen. Het concept van het "antropoceen", geïn-

² Zie Nixon R., *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*, Cambridge (Mass) en London, Harvard University Press, 2011.

troduceerd door de atmosferisch scheikundige en Nobelprijs laureaat Paul Crutzen - het concept van een "door de mens gedomineerd geologisch tijdperk"³, het idee van de mens als een tellurische kracht vergelijkbaar met aardbevingen of vulkaanuitbarstingen - verstrengelt menselijke geschiedenis en geologische geschiedenis en maakt een dergelijke scheiding tussen voorgrond (het handelende karakter) en achtergrond (de door de auteur ontworpen bestendige natuurlijke omgeving waarin het karakter handelt) ongedaan. Het antropoceen noopt de roman met andere woorden tot een herconceptualisering van zijn representatie van "de natuur". De duurzame natuurlijke omgeving waarin het karakter zich ontplooidde, komt onverwacht in beweging en ontwikkelt zich ongekend fel in respons op de "carbonificatie" van de atmosfeer door de mens.

De verspreiding in tijd en ruimte van veranderingen in het klimaat bemoeilijkt ongetwijfeld de waarneming ervan in het dagelijkse leven; niet zelden zijn we aangewezen op de wetenschappelijke verbeelding ervan. Wellicht daarom is de klimaatroman een relatief zeldzaam verschijnsel⁴, terwijl nieuwe verbeeldingen van de concrete manieren waarop mensen de aarde tezamen met niet-menselijke entiteiten kunnen bewonen juist hard nodig zijn, en wetenschappen zich slechts uitdrukken in abstracties als bijvoorbeeld het aantal partikels per miljoen (ppm) koolstofdioxide-equivalent (CO₂-e) in de atmosfeer.

Niettemin: ze bestaan, klimaatromans, zij het - de omvang van het probleem in aanmerking genomen - niet in de hoe-

³ Crutzen P. J., 'Geology of Mankind', *Nature* 415, 3 januari 2002, p. 23.

⁴ Over de uitdagingen die het klimaat vormt voor hedendaagse schrijvers zie ook: Ghosh A., *The Great Derangement. Climate Change and the Unthinkable*, Chicago en London, The University of Chicago Press, 2016.

veelheden waarin we ze zouden mogen verwachten. Neem Barbara Kingsolvers *Flight Behavior* (2012), waarin de hoofdpersoon, Dellarobia, de ramp confronteert in de vorm van een kolonie van miljoenen monarchvlinders, die "in Mexico overwintert sinds God ze heeft losgelaten", maar die door wijzigende weerspatronen is neergestreken op de kleine berg achter Dellarobia's boerderij in de zuidelijke Appalachen in het oosten van de Verenigde Staten, waar de kolonie door vrieskou wordt bedreigd, horden nieuwsgierigen trekt en de verhoudingen in de plaatselijke gemeenschap doet wankelen. Of neem Saci Lloyds jeugdboek *The Carbon Diaries* (2008), waarin de Britse tiener Laura Brown de transformaties van het leven beschrijft in een samenleving die op CO₂-ratsoen is gezet. Of Richard Powers *The Overstory* (2018), waarin verschillende personages zich op een of andere manier wijden aan de bescherming van door op gewin beluste mensen bedreigde bomen: "bomen en mensen, verwickeld in een strijd om het land en het water en de dampkring." Alle drie hebben ze een apocalyptische tint, waarmee ik bedoel dat ze zich afspelen *tijdens* de catastrofe, terwijl de ramp zich voltrekt. Net als Maggie Gee's *The Flood* (2004), Jonathan Franzens *Freedom* (2010) en Julie Zehs *Unlerleuten* (2016), om er nog maar een aantal te noemen.

John Lanchesters onlangs in het Nederlands vertaalde *The Wall (De muur)* speelt zich daarentegen af *nadat* de ramp zich heeft voltrokken - ná de "Omwenteling", die zo heet omdat de mensen in dit land een specifieke verandering ervoeren, betreffende het zeeniveau en het weer, die weliswaar meerdere jaren in beslag nam, maar die we toen en nu nog steeds als een enkele gebeurtenis ervoeren, als een duidelijk moment met een voor en een na.⁵

⁵ Lanchester J., *De muur*, Amsterdam, Prometheus, 2019.

Na de Omwenteling is het Britse eiland omzoomd met een metershoge betonnen muur van zowat tienduizend kilometer lang, met om de drie kilometer een wachttorens: het "Nationaal Kustverdedigingswerk" dat het land tegen het water én tegen de "Anderen" beschermt. Want op andere plekken in de wereld is de Omwenteling "nog steeds niet afgelopen", strijden Anderen voor hun leven tegen de elementen en slaan op de vlucht.

Iedere jongvolwassene in het land, man of vrouw, vervult een dienstplicht van twee jaar op de muur. Zo ook de achttienjarige Joseph Kavanagh, de verteller, die schat dat er permanent "meer dan driehonderdduizend mensen betrokken zijn bij de verdediging van de muur". De regels op de muur zijn duidelijk: "Eentje erin, eentje eruit; voor iedere Andere die over de muur kwam werd een verdediger naar zee gestuurd. In een tribunaal met collega-verdedigers werd beslist wie de meeste verantwoordelijkheid droegen en die mensen werden in volgorde van verantwoordelijkheid diezelfde dag nog in een bootje gezet." Anderen die "over de muur komen moeten kiezen tussen euthanasie, hulp worden of terug naar zee."

De muur opent met: "Het is koud op de muur." Door de vele lagen thermische kleding heeft Kavanagh aanvankelijk zelfs moeite de leden van zijn groep uit elkaar te houden. In het eerste deel doet hij uitgebreid verslag van het harde en een-tonige leven als verdediger. Iedere dag is vrijwel hetzelfde: twaalf uur wacht, twaalf uur af. Twee jaar lang twee weken dienst, een week training en een week vrij. De enige manier om eraan te ontkomen is door "fokker" te worden. De ont-heffing van de strenge dienstplicht is een aansporing om zich voort te planten, het bevolkingsaantal op peil te houden en "de muur van het nodige personeel te voorzien." Want "omdat de wereld zo'n afschuwelijk oord is geworden, willen de mensen zich niet meer voortplanten."

Maar wie vertelt Kavanagh dit? Wie adresseert hij met zijn verhaal? Afgezien van degenen die jong waren toen de muur er nog niet was en te oud om als verdediger dienst te doen toen die er wel was, kent iedereen in de wereld van Kavanagh het klappen van de zweep op de muur wel, de monotonie en tegelijk de voortdurende dreiging van een aanval van de Anderen, het in weer en wind afspeuren van het onmetelijke wateroppervlak op een vijandig schip of vlot, gespist op verdachte bewegingen, verdachte geluiden. En zelfs zij die het niet aan den lijve hebben ondervonden, zullen er toch van tenminste een van de tallozen die ooit dienst hebben gelopen over vernomen hebben. Voor zijn tijdgenoten kan er niet veel bijzonders schuilen in Kavanaghs beschrijving van het leven op de muur. Wie verstrekt hij dan al deze inlichtingen over de nieuwe wereld? Of vertelt Kavanagh misschien met een waarschuwende vinger naar het verleden, de huidige wereld? Toch, als boodschap uit de toekomst verliest zijn schets van een nieuwe wereld al gauw substantie, doordat de lezer voortdurend uit Kavanaghs wereld wordt teruggeroepen naar háár, vroegeentwintigste-eeuwse wereld.

In het tweede deel van *De muur* - "De Anderen" - weet Kavanaghs ploeg een aanval van de Anderen af te slaan, evenwel met aanzienlijk verlies: Mary, Shoono, Cooper "en nog twee verdedigers" overlijden. Kavanagh raakt gewond aan de schouder. Maar "alle Anderen waren gedood." De overlevende leden van de gewoergroep worden overgeplaatst naar een noordelijker, makkelijker te verdedigen deel van de muur, "om op adem te komen". Ondertussen besluiten Hifa en Kavanagh "zich voort te planten", hetgeen hen privileges oplevert, en bezoeken ze tijdens hun vrije week Hifa's moeder op het platteland. Terug op de muur, in Schotland, wordt Kavanaghs ploeg verrast door Anderen die, met hulp van binnenuit, de muur bestormen. Slechts zeven van de dertig verdedigers overleven de aanval. Een vijftien-

tal Anderen is de muur overgekomen en is voortvluchtig. Kavanagh, Hifa, een derde verdediger, hun commandant (die het verraad had gepleegd) en een politicus (die de gebeurtenissen niet had voorkomen) worden naar zee verbannen.

In het derde deel van *De muur* - "De zee" - vertelt Kavanagh over hun omzwervingen op zee, over hun verblijf in een drijvend dorp aan de beschutte kant van een ontoegankelijk eiland, over de piraten die deze kleine gemeenschap vernietigen en over het booreiland waar Hifa en Kavanagh worden ontvangen door een kluizenaar en uiteindelijk hun toevlucht vinden.

Wanneer ze wat zijn bijgekomen verklaart Hifa Kavanagh haar liefde – nu ja, dat ze in deze verrekte wereld seks maar eigenlijk geen kinderen met hem wou – en vraagt hem: "Vertel eens een verhaal". Hij steekt van wal met de woorden waarmee *De muur* begon: "Het is koud op de muur." En daarmee eindigt het boek. Wat volgt heeft de lezer al gelezen; het vervolg ligt inderdaad in het verleden. Maar zij - Hifa - blijkt de geadresseerde van zijn verhaal. *De muur* is het verhaal waarmee Kavanagh haar tegemoet komt, een muur tussen hem en Hifa doorbreekt, het verhaal van wat hen voor elkaar uniek maakt, in feite een verhaal zonder bijzondere gebeurtenissen verder in deze verdoemde wereld (Anderen zijn eerder over de muur gekomen en andere Anderen zullen volgen, verdedigers zijn eerder de zee op gestuurd en andere verdedigers zullen dit lot met hen delen), maar het verhaal van hun liefde, van een vlammetje in die duisternis. Alsof hij een kind vertelt, in eenvoudige taal, over wat ze zich beiden nog goed kunnen herinneren. Alsof ze had gevraagd: "Vertel nog een keer over toen we op de muur waren, lang lang lang geleden." Een verhaal dat geruststelt door de afstand die het inneemt tot het verhaalde,

zoals ontwaken uit een nare droom oplucht en de herinnering eraan onschadelijk maakt.

In *De muur* schijnt het klimaat na de ramp, onwaarschijnlijk genoeg, weer te zijn gestabiliseerd. Uitzonderlijke weersverschijnselen komen er niet in voor. Het antropoceen is er een kort leven beschoren. De mens betreedt niet wat Bruno Latour in *Face à Gaïa* een "nieuw klimaatregime" noemt, waarin de mens tenslotte gedwongen is de actievermogens van niet-menselijke zijnden te erkennen. De actievermogens en de plotontwikkeling in *De muur* liggen louter en alleen in handen van menselijke personages, anders dan in Kingsolvers *Flight Behavior*, waarin het vlieggedrag van de monarchvlinders het verhaal draagt, of Powers *The Overstory*, waarin Patricia Westerford onderzoek verricht naar de manier waarop bomen met elkaar communiceren en elkaar waarschuwen wanneer ze worden belaagd door parasiterende zwermen insecten.

De grote verandering in *De muur*, in de wereld na de Omwenteling, betreft de samenleving van enkel mensen. En daarmee zijn we terug bij de vraag naar de staat van de politieke verbeelding. Want is de muur - een muur - niet tevens het zinnebeeld bij uitstek van politiek onvermogen, de weigering van dialogisch contact? Er is in Lanchesters roman niet alleen die betonnen muur die het land tegen het water en tegen de Anderen beschut. Een minder tastbare maar evengoed ervaarbare muur bevindt zich tussen de politieke elite die toegang heeft tot het luchtruim en zij die slechts kunnen "verlangen om daarboven in de lucht te zweven en een van hen te zijn, in plaats van hier beneden een van ons te zijn". En dan is er nog de muur tussen generaties, tussen de generatie die de wereld heeft verkloot en Kavanaghs generatie die zich maar moet zien te redden: "Geen van ons," zegt Kavanagh, "kan nog met zijn ouders

praten.” Dát zijn de vormgevende kernmerken van Kavanagh's wereld, niet een opspelende Gaia.

Het doet onwillekeurig denken aan de toespraak van de vijftienjarige Zweedse Greta Thunberg tijdens de klimaatop COP24 van de Verenigde Naties in Katowice afgelopen december. “Jullie spreken enkel van “groene oneindige economische groei”,” hield ze de wereldleiders voor, “omdat jullie te bang zijn onpopulair te worden. Jullie spreken enkel van vooruitgang met dezelfde slechte ideeën die deze puinhoop veroorzaakten, zelfs wanneer aan de noodrem trekken de enige juiste oplossing is. Jullie zijn niet volwassen genoeg om te zeggen waar het op staat. Zelfs die last laten jullie aan ons, kinderen, over.”

Ze probeerde nog het politieke verbeeldingsvermogen te prikkelen door te suggereren: “En al oplossingen [voor klimaatproblemen] binnen het bestaande systeem niet te vinden zijn, dan moeten we misschien het systeem zelf veranderen.” Vermoedde ze dat degenen die het systeem presiden daar oren naar zouden hebben? Belgische en Nederlandse scholieren, geïnspireerd door Greta Thunberg's “skolstrejk for klimatet”, spijbelen sinds begin dit jaar om regeringen op te roepen maatregelen te nemen tegen de opwarming van de aarde en voor een ambitieuzer klimaatbeleid. De Nederlandse minister van Onderwijs, Arie Slob, vond hun actie weliswaar “sympathiek”, maar wees ze flijntjes op hun schoolplicht. De Belgische minister van Omgeving, Natuur en Landbouw, Joke Schauvliege, nam in de klimaatmarsen en spijbelacties voor een ogenblik zelfs een heus, tegen haar ambt gericht complot waar. En nadat Greta Thunberg de Europese Commissie op 21 februari had toegesproken stak de commissievoorzitter Jean-Claude Juncker in zijn speech de loftrumpet over wat Europa allemaal al niet deed en bracht hij de wereld op de hoogte van dit biografisch detail: “Toen ik zestien, zeventien jaar oud was heb ik ook betoogd,

maar dan wel altijd op zaterdagen en nooit tijdens de schooluren.”

Anders dan deze spijbelaars neemt Kavanagh niet eens meer de moeite zijn ouders wakker te schudden. De breuk is totaal: “Ik wil hun advies niet en ik wil ook niet weten hoe ze over iets denken, nooit.”

John Lanchesters post-apocalyptische roman *De muur* mag dan het onwaarschijnlijke beeld van een zich niet meer roerende natuur ná de ramp oproepen, hij laat zien dat het klimaatprobleem - de olifant in de huidige regeringskamers - alleen valt te negeren door (bestaande) scheidingen te verharderen en desnoods met militair geschut te verdedigen. Dat is zonder twijfel een allesbehalve prettig vooruitzicht, maar het slechte nieuws is: Gaia roert zich wél. Het is hoog tijd om achter die *veil of ignorance* vandaan te komen.

Met de “sluier van onwetendheid” verwijst politiek filosoof John Rawls naar de conditie waaronder we beslissen over de regels van een rechtvaardige samenleving, een situatie waarin we niets weten over de concrete omstandigheden waarin we onszelf zullen aantreffen en de talenten waarover we beschikken in de samenleving die we onder die sluier ontwerpen; achter die sluier, vanuit die *belangeloze* positie, zou ieder rationeel wezen volgens hem besluiten dat iedereen de maximale *vrijheid* moet toekomen die verenigbaar is met gelijke vrijheid voor anderen. De “sluier van onwetendheid” waarover ik spreek werd daarentegen gemonteerd *in het belang van* machtige spelers die, *zich beroepend op de vrijheid*, politieke besluitvorming trachtten af te wenden.

In een uitvoerig gedocumenteerde en breed gewaardeerde studie, *Merchants of Doubt*, volgen Naomi Oreskes en Erik Conway de gang van een paar individuen dat cruciale posten bezette in wetenschap en politiek en daarvan gebruik maakte om scepsis te zaaien over, onder andere, de realiteit van

klimaatveranderingen, de evaluatierapporten van het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) en klimaatwetenschappen in het algemeen: twijfel was hun product, vatten Oreskes en Conway samen.⁶ De *fact fighters* waarvan de auteurs de carrière natrekken - wetenschappers met een zekere reputatie weliswaar, maar zonder enige expertise op het gebied van de ecologie, de atmosferische scheikunde of klimaatmodellen - vonden hun weg in door vermogende industrieën gesponsorde, conservatieve denktanks, van waaruit deze pseudo-experten het antropogene karakter van klimaatveranderingen in vraag stelden: terwijl ze de consensus die onder klimaatwetenschappers heerste over de belangrijkste punten negeerden, maten ze onzekerheden over details breed uit in massamedia en wisten ze beleidsmaatregelen effectief uit te stellen.⁷ Dat alles in naam van zowel economische als burgerlijke *vrijheden*, in naam van zowel de

⁶ Oreskes N. en Conway E., *Merchants of Doubt. How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, New York, Bloomsbury, 2010.

⁷ In *The Collapse of Western Civilization* voeren Naomi Oreskes en Erik Conway een fictieve historicus op die, vanuit de toekomst terugkijkend op eenentwintigste-eeuwse ontwikkelingen, spreekt van het "*koolstofverbrandingscomplex*: een netwerk van machtige industrieën bestaande uit producenten van fossiele brandstof, industrieën die energiebedrijven dienden (zoals dienstverlenende bedrijven voor boor- en olievelden en grote constructiebedrijven), fabrikanten wier producten afhankelijk waren van voordelige energie (voornamelijk auto's en luchtvaart, maar ook aluminium en andere vormen van smelten en minerale verwerking), financiële instellingen die voorzagen in hun kapitaalbehoeften, en reclame-, pr- en marketingbedrijven die hun producten promootten. Het koolstofverbrandingscomplex in stand houden was onmiskenbaar in het eigenbelang van deze groepen, daarom verhulden ze dit feit achter een netwerk van "denktanks" die uitdagingen opwierpen voor wetenschappelijke kennis die ze bedreigend vonden." Oreskes N. en Conway E., *The Collapse of Western Civilization. A view from the Future*, New York, Columbia University Press, 2014, p. 36-7.

vrije markt als de vrije meningsuiting. Twijfel bleek een uitstekend middel tegen overheidsinmenging: het verspreiden van twijfel geeft het publiek de indruk dat de wetenschap over het klimaat nog onzeker is en ondermijnt de boodschap dat ingrijpen noodzakelijk is. Deze praktijk betwistte de feiten die de schadelijkheid aantonen van bepaalde stoffen (DDT, CFCs, CO₂, CH₄) om regulering te voorkomen. Is het overdreven om met betrekking tot die praktijk - die moedwillig een "sluier van onwetendheid" optrok - te spreken van 'ecoterrorisme'? Ik vraag het me niet zonder bepaalde redenen af, maar naar aanleiding van een opiniestuk in *De Standaard* van moraalfilosoof Patrick Loobuyck, waar ik zo meteen op terugkom, waarin de auteur zijn mening baseert op het denken van Rawls.

Van Dale omschrijft 'terreur' als "georganiseerde *geweldpleging* met een *politiek doel*, bewind waarbij de bevolking in voortdurende angst leeft voor moord en geweld." Ik cursiveer "geweldpleging" en "politiek doel" in de omschrijving van Van Dale. Zijn die woorden van toepassing op de praktijk in kwestie?

Of is *geweldpleging* misschien een te stug woord in deze context? Ik meen van niet: Rob Nixon heeft er terecht op gewezen dat "onze theorieën van geweld vandaag kennis moeten geven van een wetenschap [...] die is gericht op geweld dat in het milieu is ingebed en dat veelal moeilijk valt te traceren, te bestrijden en, eens het in gang is gezet, om te keren."⁸ Hij preekt van "traag geweld": een geweld dat zich [in tegenstelling tot spectaculair, onmiddellijk geweld] geleidelijk en buiten het zicht voltrekt, een geweld van uitgestelde afbraak dat verspreid is over tijd en ruimte, een

⁸ Nixon R., *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*, p. 7.

uitpuittend geweld dat typisch genoeg helemaal niet als geweld wordt beschouwd.⁹

Het verbreiden van desinformatie, het zaaien van twijfel over de invloed van de mens op het klimaat, met als gevolg een gestaag oplopende degradatie van de leefbaarheid van het milieu waarop we zijn aangewezen, van het web van relaties met niet-mensen waarbinnen we standhouden, levert een niet geringe bijdrage aan het "trage geweld" van klimaatverandering.

De "handel in twijfel" was niet alleen een goed georganiseerde onderneming, ontkenners van klimaatverandering dienden daarmee ook een politiek doel: ze hielden zichzelf voor "dat ze zich inspanden om 'de zegeningen van de vrijheid veilig te stellen."

Als wetenschap werd gebruikt tegen die zegeningen - op manieren die de vrijheid van vrije onderneming in vraag stelden - dan zouden zij haar bevechten zoals ze elke vijand zouden bevechten. Want in feite *begon* wetenschap aan te tonen dat zekere vormen van vrijheid niet duurzaam zijn - zoals de vrijheid te verontreinigen.¹⁰

Uiteindelijk gingen deze "twijfel zaaiende campagnes [...] niet over wetenschap," besluiten Oreskes en Conway, ze gingen over de gepaste rol van het staatsbestuur, meer bepaald in het herstellen van tekortkomingen van de markt. Omdat de resultaten van wetenschappelijk onderzoek leken te suggereren dat het staatsbestuur echt moest ingrijpen in de markt, opdat verontreiniging en publieke gezondheid doeltreffend zouden worden aangepakt, weigerden de aan-

⁹ Ibid., p. 2.

¹⁰ Oreskes N. en Conway E., *Merchants of Doubt. How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*, p. 238-9.

hangers van de vrije markt die resultaten te aanvaarden. De vijanden van overheidsingrijpen in de markt werden de vijanden van wetenschap.¹¹

Alles bij elkaar lijkt er mij voldoende reden te zijn om de term "ecoterrorisme" te overwegen, ofschoon we vaak geneigd zijn "terreur" eerder in verband te brengen met dictaturen dan met onze "vrije samenleving" waarin deze praktijk zich afspeelt.

De "vrije samenleving" is een begrip dat ook Patrick Loobuyck bezigt in zijn opiniestuk¹², maar met "ecodictatuur" richt hij zijn pijlen een heel andere kant op dan de kant van "handelaren in twijfel". Met "ecodictatuur" bedoelt hij niet een bewind dat zich handhaaft door middel van (de ontkenning van) in het milieu ingebed geweld, maar een samenleving van "alleen nog milieubewuste mensen."

Niet dat hij klimaatverandering ontkent. Zeker niet. Hij is er gewoon niet mee gediend "dat sommigen vliegreizigers een schuldgevoel proberen aan te praten"; hij stoort er zich aan dat sommigen "het probleem van de klimaatopwarming [...] individualiseren en mensen voor hun gedrag [...] culpabiliseren." "Op sociale media en elders lopen ze er graag mee te koop dat ze ecologisch leven," stelt Loobuyck vast. Zijn antwoord: een ironisch "Zeer goed. Proficiat." En: "Nee, ik voel me niet schuldig als ik vlieg."

De terreur in Loobuycks "eco-dictatuur" bestaat veeleer uit als "ernstige overlast" ervaren milieubewuste mensen die anderen aanspreken op hun levensstijl. En dat, meent hij, hoort niet in een "vrije samenleving, waarin iedereen recht heeft op zijn of haar individuele voorkeuren zolang hij of zij

¹¹ Ibid., p. 262.

¹² Loobuyck P., "Nee, ik voel me niet schuldig als ik vlieg", *De Stan-daard*. 12 februari 2019.

zich maar aan de regels houdt. Anders gezegd: als de regels me iets toelaten, moet niemand me aan mijn hoofd zeuren dat ik het beter zou laten. (We zouden ons met Emmanuel Levinas kunnen afvragen of we hier "niet de dupe zijn van de moraal."¹³) Het klimaatprobleem, laat Loobuyck weten, is daarenboven van zo'n grote omvang dat individuele keuzes er niet toe doen. Een enkele vliegreis meer of minder maakt geen verschil uit. (Zo is het trouwens ook onmogelijk te zeggen welke sigaret of zelfs welk pakje sigaretten bij een roker longkanker heeft veroorzaakt.)

Het klimaatprobleem vereist volgens Loobuyck een verandering van de sociale, economische en technologische structuren van onze maatschappij. Dat is zonder twijfel het geval. Maar hoe kunnen we verwachten dat, in een "vrije samenleving" waarin niemand het geweten van iemand anders verontrust door hem of haar te wijzen op de schadelijke gevolgen van een bepaalde levensstijl zolang die levensstijl niet tegen de maatschappelijke regels indruist, dezelfde mensen er wel voor zullen kiezen het systeem van regels te veranderen om die schadelijke levensstijl te ontmoedigen of onmogelijk te maken? John Lanchester laat in *De muur* gereede twijfel bestaan over de kans dat een politiek spreken dat scheidingen tussen zelf en ander alleen maar vermenigvuldigt, tot een dergelijke systeemwijziging zal komen. Naomi Oreskes en Erik Conway wijzen in *Merchants of Doubt* op een vergelijkbaar probleem van de politieke verbeelding: dat een strijd gevoerd onder de vlag van economische en burgerlijke vrijheden beleidsmaatregelen ter verbetering van het klimaat en de publieke gezondheid juist heeft opgeschort, dat in deze strijd de ene vrijheid verwierf ten koste van de vrijheid van anderen. Een geweten zonder scrupules

¹³ Levinas E., *Totaliteit en oneindigheid. Essay over exterioriteit*, Amsterdam, Boom, 2012, p. 11.

gaat daar wellicht aan voorbij. Wat mij nogal verbaast is dat een handjevol wetenschappers erin slaagde de wereld een rad voor de ogen te draaien en een resoluut klimaatbeleid wist af te houden precies doordat deze individuen de ruimte en de tijd werd gegund hun redeloze twijfels keer op keer uit te spreken, maar dat wanneer Loobuyck scheef wordt aangekeken over zijn vlieggedrag de moraalfilosoof opveert omdat hij dat "moraliserende vingertje" in de blik van anderen niet langer verdraagt, individuele responsabilisering "irrationeel", "onwenselijk" en "asociaal" vindt en de inspanningen van de enkeling als "zinloos" beschouwt, en aldus gerustgesteld, in de vertrekhal van de luchthaven wacht op een vlucht naar, wie weet, Australië, waar hij achtenveertig uur later mogelijk gaat snorkelen boven het Great Barrier Reef, tot een verandering in de maatschappelijke basisstructuur - die wel heel lang op zich laat wachten - hem dat belet.

En toch, zolang de moraalfilosoof het nodig acht publiekelijk te verkondigen dat zijn individuele geweten ongeschonden blijft, blijven ook het vermoeden en de hoop bestaan dat zijn geweten weldegelijk werd beroerd.

Dit artikel verscheen eerder in De Uil van Minerva, Vol. 32, 2019 nr. 2.

Horen, zien en schrijven...

Tijd: dat is in de spiegel kijken en je verbaasd afvragen wie die vreemde vent met dat grijze haar is.

Michail Sjiskin, Russisch schrijver (van o.a. Onvoltooide liefdesbrieven)

AUTOMNE

beaucoup de rouge

les marrons mûres
tombent avec un bruit sourd
et s'écrasent avec allégresse

écoute...!

HERFST

veel rood
kastanjes barstens vol
die blij uiteenspatten

hoor...!

Karel Declercq

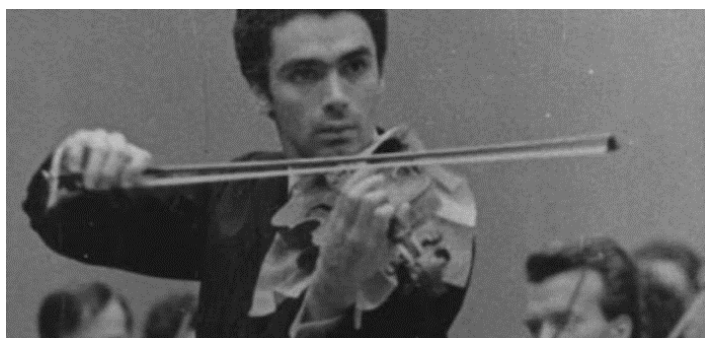
Koningin Elisabethwedstrijd

Door Chris Rachel Spatz

Markante Joodse aanwezigheid

Wanneer, tegen valavond, opgeklede dames en heren in strak pak met rood boek onder de arm richting Brusselse kunsttempel Bozar flaneren, dan weet je dat de finaleweek van de Koningin Elisabethwedstrijd is aangebroken. Ook jongeren, wat meer losjes in kledij, zijn welkom.

Naast de namen van winnaars Miriam Fried (viool 1971) en Boris Giltburg (piano 2013) staat een Israëliisch vlaggetje. Meerdere namen van laureaten verraden echter hun joodse achtergrond. Theodor Olof Schmuckler (vierde laureaat viool 1951) droeg aanvankelijk de achternaam van zijn moeder en niet die van zijn vader, Wolffberg. Vanwege de toenemende haat tegen Joden in nazi-Duitsland veranderde hij zijn naam. Zijn tweede voornaam werd zijn achternaam. Philippe Hirschhorn, zoon van een Duits-Joodse vader en een Letse moeder *won het concours* in 1967 met de uitvoering van het eerste vioolconcerto van Paganini. De naam van deze laureaat kruist telkens weer mijn pad tijdens de finale van 2019. Hij wordt mijn *compagnon de route* tijdens een wandeling door de geschiedenis van de Koningin Elisabethwedstrijd.

Philippe Hirschhorn

De droom van een koningin

Aanvankelijk werd de internationale muziekwedstrijd, die in 1937 van start ging met viool, vernoemd naar de in 1931 overleden Eugène Ysaÿe. Koningin Elisabeth, een verwoede amateurvioliste, was gek op klassieke muziek en misschien nog wel meer op haar uitvoerders. Ysaÿe was haar leraar en goede vriend.

De eerste winnaar, de Russisch-Joodse violist David Oistrach, bezorgde het concours meteen internationale weerklank. Violiste Elisabeth Gilels, eveneens van joodse origine, werd dat jaar tweede. De Tweede Wereldoorlog bevroor het prestigieuze, muzikale evenement. Vanaf 1951 veranderde de naam in *Koningin Elisabethwedstrijd*. Het volgende jaar mocht piano 'de eerste viool' spelen. Pianist Emil Gilels, broer van Elisabeth, won het concours. Elisabeth huwde Leonid Kogan, ook van joodse komaf en winnaar van de eerste versie met de nieuwe naam (viool 1951). *It's all in the family*, kan men zeggen. Dat zo veel Russen wonnen, kwam omdat ter plekke zware schiftingsproeven werden gehouden. De fakkel is de laatste jaren absoluut overgenomen door Aziatische kandidaten.

Muzikale estafette

De zoektocht naar afwisselend de beste violist, pianist en componist, gevolgd door een rustjaar, was telkens een muzikaal feest voor liefhebbers van klassieke muziek. *Serenade voor orkest* van de Pools-Joodse Michael Spisak werd in 1957 bekroond (compositie). In 1975 volgde een switch in de volgorde opdat de vioolwedstrijd zou samenvallen met de honderdste verjaardag van de geboorte van Koningin Elisabeth. Vanaf 1991 werd de wedstrijd compositie herzien. De winnaar zou voortaan het verplichte stuk voor viool en piano leveren. Nieuwe, gedurfde klanken deden het publiek meermaals slikken en pasten vaak bij het klassieke repertoire als een tang op een varken. De finalisten krijgen nog steeds de partituur van het opgelegde stuk slechts een week vooraf aangeboden. Op initiatief van Gerard Mortier werd in 1988 zang toegevoegd aan het prestigieuze concours; cello moest wachten tot 2017. De Koningin Elisabethwedstrijd is, naast

de vijfjaarlijkse Chopin-wedstrijd voor piano te Warschau (opgericht in 1927) en het vierjaarlijkse vioolconcours te Moskou, de top voor het ontdekken van 's werelds beste talenten.

Een culturele marathon

Het is een uitputtingsslag, in de eerste plaats voor de kandidaten, maar ook voor de jury, het orkest, de dirigent, de onthaalgezinnen waar de kandidaten zijn ondergebracht en niet te vergeten, de trouwe melomanen. Vroeger gingen kwartfinale en halve finale door in het Brusselse Conservatorium. Koningin Fabiola fladderde er rond tussen het publiek. Tijdens de pauze werden taartjes, gebakken door oudere vrijwillige medewerkers, aangeboden. Gezelligheid troef. Nu zijn de twee schiftingsrondes verhuisd naar Flagey. Met zoals steeds een namiddag- en een avondsessie voor de boeg, heel vermoeiend. Zeker ook voor de twaalf juryleden. Ze geven elk afzonderlijk punten. Volgens artikel 41 van het reglement is elk overleg onder juryleden verboden. Het resultaat kan beschouwd worden als de grootste gemene deler van hun diverse meningen en appreciaties. Punten behaald in de kwartfinale worden niet meegenomen naar halve finale en finale. De volgorde van optreden wordt bepaald door het lot. Een onschuldige hand neemt, onder toezicht van een gerechtsdeurwaarder, een letter van het alfabet uit een urne. Te beginnen met die letter treden de kandidaten op in alfabetische volgorde. Sommige laureaten werden jurylid. Philippe Hirshhorn mocht punten uitdelen in 1989, toen violist Vadim Repin op het hoogste schavotje stond. Dit jaar zit Repin in de jury. Ook instrumenten keren terug. Soms wordt de viool van een vroegere laureaat bespeeld door een kandidaat van de nieuwe lichter. Voorzitter Marcel Poot werd in 1983 vervangen door Eugène Traey. In 1996 gaf deze het voorzittersbelletje door aan Arie Van Lysebeth. Vanaf 2019 neemt Gilles Ledure de honneurs waar. Dat publiek, commentatoren en jury het niet eens zijn, is wel vaker voorgekomen.

The Winners

Tijdens het vioolconcours 2019 ontmoet ik Shirly Laub in Bozar. Ze zit in het commentatorpanel van de rechtstreekse televisie-uitzending. Ze is een oud-leerlinge van Philippe Hirshhorn. 'Hij was de meest geniale mens die ik ooit ontmoette,' vertrouwt ze me toe in ons minimalistisch interview. Hij was pas eenentwintig toen hij het concours won. Zijn technische vaardigheid en muzikaliteit grensden volgens sommige getuigen aan de perfectie. Hij sloeg een aanbod van Herbert von Karajan af omdat diens muzieksysteem hem niet zinde. Helaas fnuikte zijn gezondheid zijn carrière. In de documentaire *The winners* vertelt hij hoe zijn ziekte hem belette nog grote concerten te geven. Het is een aangrijpend verhaal dat gaat over de mens naast de violist. Ik besluit de volgende dag Hirshhorns graf te bezoeken.

Dieweg

Het is een heilige dag, ook al is het eind mei. Misschien wel de juiste sfeer voor een bezoek aan een begraafplaats. Tramhalte Dieweg draagt de naam van de dodenakker. Op het terrein stond vroeger het kasteel van gravin de Coghen. Aan de hoek van het gebouwtje hangt een plakkaat: voor alle inlichtingen gelieve de klok te luiden. Een rondbuikige en vriendelijke man troont me mee naar een kamertje waar het patroon van de oude vloer identiek is aan dit van de keukenvloer van mijn grootmoeder. 'Het is een geklasseerd gebouw', zegt hij fier wanneer ik het hem vertel. 'Hirshhorn?' De man duikt in de la van zijn bureau en na enig zoeken haalt hij een dun dossiertje tevoorschijn. Op een foto zie ik een prachtige graftombe met op de top een viool. 'Het gebouwtje op het graf is een maquette van het Brusselse conservatorium. Hirshhorn gaf er les. Maar er schiet niets meer over van dit graf; het viooltje werd meermaals gestolen.

Nu ligt er een platte steen, daar kunnen ze niets meer van ontvreemden.' Dirk, zo heet de man, neemt me mee naar het graf. We stappen letterlijk het groen in dat woekert op en rond de soms scheefgezakte graven. De begraafplaats

werd in 1877 gedeeltelijk opengesteld voor de Joodse gemeenschap van Brussel en in 1958 buiten dienst gesteld. De man klaagt over de onmogelijkheid deze dodentuin te onderhouden. 'Met slechts twee bijna pensioengerechtigde medewerkers is er geen beginnen aan,' luidt zijn lamentatie. 'Al jaren mag niemand hier meer begraven worden. Het is dankzij koningin Fabiola dat Hirshhorn hier werd toegelaten. Ik geloof zelfs dat het Hof zijn graf heeft betaald.' Een voorzichtig zonnetje breekt door en belicht de grafsteen van Philippe Hirshhorn. Hij werd geboren in Riga (Letland) en stierf in Brussel, slechts 50 jaar oud. Een briljante geest geveld door een hersentumor. Op de platte steen staan bloemen in art-nouveaustijl gegrift, alsook een viool. Een bosje serrebloemen zouden kunstmatig lijken in deze *jardin sauvage* waarin vogels wellustig stoeien en sterke struiken zerken in twee spleeten. Mijn begeleider leidt me zuchtend rond, maar somt evenwel met kennis van zaken namen op van menige bloem, boom en struik. Wat hij slordige wildgroei vindt, beschouw ik als een natuurparadijs. In de gang achter Hirshhorns graf ligt een andere bewoner met speciale toelating: George Prosper Remi, beter gekend als Hergé. Dirk troont me mee tot aan de Joodse grafgaanderij. Ik zie een gapende ruimte en afgesleten treden. 'Daarvoor heb je een valhelm en een lamp nodig. Het is daar beneden nogal een toestand. Een instortende gaanderij en skeletten in vergane kisten.' Dit is echter vandaag niet het doel van mijn bezoek.

Mijn bereidwillige gids loodst me nog mee naar een andere opening, een vossenhol.

Daarna ga ik, alleen, terug naar dat platte graf. De naam van de violist staat zonder C geschreven. Hirshhorn en niet Hirschhorn zoals in het boek *De droom van een Vorstin* van Vic de Donder.

In het winkeltje aan de overkant koop ik een bakje aardbeien voor mijn bereidwillige begeleider. 'Altijd welkom,' zegt hij. 'Tot volgend jaar tijdens de finaleweek van de Koningin Elisabethwedstrijd,' beloof ik. Zo ontstaan pelgrimages. Enkele weken later speelt Shirly Laub, leerling van Hirshhorn, klezmermuziek in het Joods Museum te Brussel. Voor het concert troont ze me mee naar de kamer waar ze samen met de klarinettist en de pianist wacht tot de zaal vol zit. Met de strenge veiligheidsvoorschriften, een vrij omslachtig gedoe. Ze neemt uit haar vioolkist een fotootje waarop ze samen staat met Hirshhorn. 'Dat heb ik altijd bij me,' zegt ze zacht. Is het daardoor dat de soms melancholische klezmermuziek me extra weemoedig maakt?

Tekst en foto's (behalve archieffoto's) Chris Rachel Spatz

Lezen: De droom van een vorstin, auteur Vic De Donder

Kijken en luisteren: de hele documentaire op YouTube in 4 afzonderlijke delen.

1. The Winners 1/4

<https://www.youtube.com/watch?v=99yQdH2ZdGo&list=RD99yQdH2ZdGo&index=1>

2. The Winners 2/4

<https://www.youtube.com/watch?v=NqJxTrH9Xpc>

3. The Winners 3/4

<https://www.youtube.com/watch?v=GZG6GoWBrIQ&list=RD99yQdH2ZdGo&index=2>

4. The Winners 4/4

<https://www.youtube.com/watch?v=QohIWgtWqoY>

Chapeau !

Door Marie-Rose D'Haese

De katholieke school, door Edoardo Albinati

Beste lezer van de chapeau-rubriek,
Deze keer splits ik u een turf van 1485 pagina's in de maag.
Tegen dat het boek u onder de ogen komt, zijn de dagen al
flink korter. Wie weet heeft iemand zin om deze kanjer tot
zich te nemen wanneer er buiten minder te beleven valt.

Met Albinati blijf ik na Bassani hangen *nel bel paese*: we zijn
tenslotte in de tijd van *fare bella figura*.

Maar wie is deze nobele onbekende, Edoardo Albinati?

In elk geval een bezige bij: hij schrijft, vertaalt, levert
scripts voor films, werkte enige jaren als lesgever in de Re-
bibbiagevangenis, gaf een tijdschrift uit, schreef rapporten
voor het Hoog Commissariaat over de toestand van vluchte-
lingen in Afghanistan en Tsjad.

Hij werd geboren in 1956, leeft en werkt in Rome.

Buiten Italië bleef dit alles vrij onopgemerkt tot hij in 2016
de Premio Strega won met zijn boek: *La Scuola Cattolica*,
waarover ik het hier dus wil hebben.

De Premio Strega is vernoemd naar een likeur en in het
leven geroepen direct na WO II door de eigenaars van het
huis dat deze lekkernij fabriceerde, Maria en Goffredo Bel-
lonci.

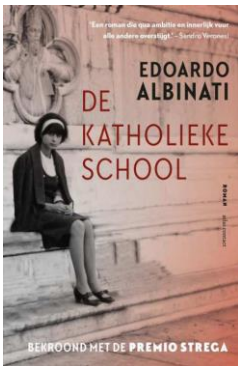
De prijs is bedoeld voor fictie en werd toegekend aan onder-
tussen zeer beroemde winnaars, als daar zijn Umberto Eco,
Pavese, Alberto Moravia, Elsa Morante, Giuseppe Tomasi di
Lampedusa, Natalia Ginzburg, Primo Levi, Claudio Magris,
Domenica Starnone (van wie vermoed wordt dat hij ook
Elena Ferrante is), Melania Mazzucco, in wier Vita ik tegen-
woordig met veel genoegen aan het lezen ben.

De meest opmerkelijke toekenning was wel die in 2006, nl. aan de Italiaanse grondwet, die werd opgetekend in de beginjaren van het ontstaan van de Premio Strega.

Ironie de l'histoire: deze prijs is bedoeld voor fictie...

Vorig jaar kreeg Helena Janeczek de prijs voor haar *Het meisje met de Leica* en in 2017 Paolo Cognetti met zijn *8 bergen*.

De Premio Strega wordt beschouwd als de meest prestigieuze literatuurprijs die men in Italië kan winnen en hij zorgt voor flinke verkoopcijfers.

De katholieke school.

De titel verwijst naar de instelling waar de schrijver een groot stuk van zijn opleiding genoot: het San Leone Magno in het *Quartiere Trieste* in Rome, een katholieke privéschool, voorbehouden aan de elite die het kon betalen. Zijn laatste jaren van wat wij het middelbaar noemen, volgde de auteur daarentegen aan het openbare *Liceo Classico Giulio Cesare*.

Zonder mij van dit alles bewust te zijn,

liep ik in mei nog door deze wijk op zoek naar de Sant'Agnese en het mausoleum van Costanza, in de omgeving van de catacomben van Priscilla, de oudste van Rome.

Een mooie, vredige, rustige buurt.

Hier nu lokten drie adolescenten, schoolgenoten van Albinati, in 1975 twee gewone meisjes mee, ontvoerden hen naar een vakantiehuis op de Circeo-kaap, waar ze hen een etmaal lang misbruikten en folterden tot één van hen overleed. Het andere slachtoffer hield zich dood en werd samen met het dode meisje in de kofferbak gepropt en teruggedreden naar de wijk, waar ze erin slaagde de aandacht te trekken van een buurtbewoner, die de politie verwittigde.

De daders waren gaan douchen en op weg om een ijsje te eten.

Twee van hen werden snel gepakt, de derde is tot op heden voortvluchtig.

Het proces was geruchtmakend en hield Italië wekenlang in de ban, mede door de afkomst van de daders, die van goeden huize waren.

Het wordt wat beschouwd als een kantelmoment wat betreft de houding tegenover dergelijke misdaden tegen meisjes en vrouwen. Daarvoor kraaide er bij wijze van spreken geen haan naar, werden zulke "faits divers" met de mantel der liefde (sic) bedekt, werden de families vergoed en gingen de levens door.

Hier, en nu, even niet.

Ondertussen is Italië nog steeds het Europese land, waar het meest vrouwen worden vermoord.

*"Het cijfer qua gender-gebaseerd geweld in Italië strookt ongeveer met het Europese gemiddelde. Wel worden er in het land meer vrouwen vermoord dan waar dan ook in Europa. Zo werden er volgens het staatsagentschap Istat in 2016 maar liefst 149 vrouwen omgebracht. 59 van hen waren vermoord door hun huidige partner, 17 door een ex, 33 door een familielid en 9 door iemand die ze kenden."*¹⁴

Als u, aandachtige lezer, nu zin zou krijgen om het boek te gaan lezen om meer over het zogenaamde Delict van Circeo te weten te komen, dan zet ik maar meteen een domper op uw enthousiasme.

Het verhaal over dit delict beslaat maar een vijftiental pagina's van dit omvangrijke werk.

Wat staat er dan verder nog in?

¹⁴ Newsmonkey 19 september 2018

Beschouwingen, jeugdherinneringen aan de school, de klasgenoten, de leraren, *monologues intérieurs*, bekentenissen, (pogingen tot) verklaringen, verhoren, getuigenissen.

Waarom hebben deze jongens dit gedaan?

Waarom zij?

Welk verband is er met hun milieu, met de school, met de opvoeding, met het Italië van de *anni di piombo*, met de maatschappij, met het wereldbeeld, met vrouwenhaat?

Allemaal geweldig interessante vragen, nietwaar?

Stof voor een diepgravende documentaire, een sociologisch onderzoek, een paper voor een master psychologie, allemaal goed en wel. Maar waarom staat er dan op de cover "roman"?

Dit is helemaal geen roman, er is geen verhaal, geen plot, geen toewerken naar een ontlading, crisis of hoogtepunt.

Het is een gewetensonderzoek, een vraagstelling, een confrontatie met het eigen verleden, de eigen denkbeelden van de auteur.

Zelfs dat kan verrijkend zijn, aangezien men zich daar zelf kan in herkennen, er zich kan aan spiegelen, tegen afzetten of mee identificeren.

Nauwelijks iets van dit alles viel mij te beurt bij de lectuur van dit boek.

Al te vaak vroeg ik mij af: wat komt dit hoofdstuk, deze passage, deze bedenking hier doen? Hoe draagt het bij tot het geheel, wat moet ik ermee?

Italiaanse recensenten gebruikten o.a. het woord "preek" en dat past zeker ook goed bij vele passages.

Albinati heeft tien jaar aan dit boek gewerkt en naar eigen zeggen tonnen literatuur errond doorgenomen.

Chapeau! Chapeau!

Alsof iemand gedurende tien jaar z'n lectuur bijhoudt, z'n gedachten noteert, z'n herinneringen ordent en opschrijft, en dat alles dan bij een uitgever deponeert die er een kaft rond wikkelt, een promotiecampagne rond opzet en vervolgens een prachtig eindwerk aflevert?

Dit ik-schrijf-ook-maar-op-wat-in-mijn-hoofd-opkomt,-beste lezer, uit zich zelfs in de verwijzing naar iets met "ik *kan nu even niet op de naam komen...*", maar nog erger vond ik op verscheidene pagina's het: "*lezer, bent u er nog, lezer, u kan gerust de volgende 200 pagina's overslaan*" en dergelijke. Dan denk ik: zoek het eerst op, maak uw huiswerk, knip zelf.

De meest behapbare stukken waren voor mij de herinneringen aan de schooljaren, de medeleerlingen, het beschrijven van de dynamiek in zo'n klas/school. De nostalgie, maar ook de genadeloze ontleding ervan, die ervan uitgaat.

Toch kreeg ik allengs het ongemakkelijke gevoel dat hij dit schoolse systeem niet als (mogelijke) **verklaring** ziet voor de ontsporing van deze schoolgenoten (maar ook van anderen, die andere criminele feiten hebben gepleegd), maar als **excuus**.

Dit gevoel zwakte geleidelijk af, want hij is wel degelijk zeer ongenadig voor de gepleegde daden, maar er kwamen andere, even ongemakkelijke gevoelens voor in de plaats.

Zoals bij zijn visie op mannelijkheid en de verhouding man/vrouw, z'n visie op (homo)seksualiteit.

Ik verwijs u naar een interview met de schrijver in *De Morgen*, onder de titel: *de verkrachting van een vrouw, en zeker een groepsverkrachting is eerder homoseksueel dan heteroseksueel van aard*.¹⁵

Mannelijke lezers zouden zich oncomfortabel kunnen voelen omdat Albinati in elke man een potentiële verkrachter ziet, in het spel van de machtsverhoudingen onder mannen. De vrouw dient hen daarbij als theater om hun viriliteit op te bevestigen.

Maar vrouwelijke lezers dan?

Liefst 791 keer komt een vorm van het woord verkrachten/verkrachting in het boek voor: dit leidde bij mij toch tot

¹⁵<https://www.demorgen.be/auteur/Daan%20Heerma%20van%20Voss>

een lichte vorm van nausea: ook daarom moest ik het meer dan een keer neerleggen voor een paar dagen.

Dit uitgesproken en uitvoerig ingaan op deze mannelijke machtsuitoefening beïnvloedde tot mijn verrassing mijn andere lectuur en zelfs mijn beluisteren van nieuwsuitzendingen.

Het viel mij meer op hoe vaak het in het nieuws over dit soort aanvallen op meisjes en vrouwen gaat. En natuurlijk moest ik ook weer denken aan het gruwelijke lot van Julie Van Espen.

Daar ik de slechte gewoonte heb verschillende boeken door elkaar te lezen, was ik ook bezig in *De stilte van de vrouwen* van Pat Barker, dat de geschiedenis van de Trojaanse oorlog vertelt door de ogen van Briseïs, het Trojaanse kind dat Achilles ten deel valt en dat hij aan Agamemnon moet afstaan. Ook hier weer het onontkoombare lot van de vrouw om werkelijk aanhoudend het seksuele speeltje van de mannelijke overwinnaar te zijn, om de moordenaar van haar vader/broers/zoon "ter wille te zijn", zoals men zegt. Albinati heeft daar mijn gevoel van afschuw voor dergelijke praktijken (ook hij verwijst naar verkrachting als oorlogswapen) wel degelijk aangescherpt.

Hij blijft in zijn *Scuola Cattolica* steeds schrijven vanuit de mannelijke invalshoek. Wat dergelijke praktijken met vrouwen doen komen we niet te weten.

Het wordt hem door sommige recensenten aangewreven: volgens hen had hij meer oog moeten hebben voor de slachtoffers van het misdrijf.¹⁶

Albinati ziet meer verklaring voor aberratie op het vlak van de seksualiteit in de gescheiden opvoeding, dan in het katholieke van de katholieke school.

¹⁶ Zie Ronald de Rooij in Trouw 22 september 2018.

*"Jouw contact met het andere geslacht is ondertussen enkel een wanhopige parodie. Je bent genoodzaakt ondernemender en roofzuchtiger te zijn dan de anderen (...) Geen enkele vertrouwdheid, gewoonte, natuurlijkheid, nooit, met het andere geslacht: het is alsof je Arabisch wil leren met een cassettebandje. (...) Er bestaat een uiterste consequentie van die roofzuchtige houding ten opzichte van vrouwen – veroorzaakt doordat een man geen vertrouwdheid met ze heeft, en dat is verkrachting."*¹⁷

Als er iets verschrikkelijks gebeurt, willen mensen altijd graag weten waarom. We willen het verklaren, om het te begrijpen.

Alle verklaringen schieten echter op een of ander vlak tekort. De menselijke aard, onze hersenen, onze hormonen, ons driftleven, het is allemaal zeer complex en laat zich niet vatten in één allesomvattende verklaring.

*"Het geweld wordt ontketend door een eindeloze hoeveelheid redenen, en om één duister motief. Voor het DvdC (Circeo-delict) zou je een paginalange lijst van factoren kunnen opstellen. Waardeverlies, roddelgedrag, meerderwaardigheidscomplex, fanatisme, wijdverbreid geweld, ideologische minachting, socio-apatie, wraakzucht. Alleen kon je in Rome destijds wel tienduizend mensen vinden in min of meer dezelfde omstandigheden als Angelo & Co., alleen al op onze school golden voor zo'n beetje iedereen dezelfde uitgangspunten, dus hadden we dan allemaal moordenaars moeten worden?"*¹⁸

Misschien leren wij er nog het meest van bij door het bestuderen van andere dieren, zoals De Waal doet en er over bericht in zijn laatste boek. "Ik heb, zegt hij, hele conferenties over menselijk gedrag bij adolescenten bijgewoond zonder ooit de woorden 'macht' of 'seks' te horen, zelfs al draait

¹⁷ Albinati, o.c. pp. 317-18.

¹⁸ Albinati, o,c, p.783.

*het hele tienerleven in mijn ogen juist om die zaken. (...) Onder tieners speelt niets zo sterk als het verkennen van seksualiteit, het testen van macht, en het zoeken naar structuur.*¹⁹

Hoewel Albinati deze geschiedenis heeft meegedragen sinds de jaren 70, besloot hij pas in 2005 om er zijn gedachten te laten over gaan en er tijd en energie in te steken om er iets mee te doen.

Wat was de aanleiding daartoe?

De hoofdbeschuldigde, Angelo (sic), moordde opnieuw: hij doodde een vrouw en haar 14-jarige dochter tijdens zijn penitentiair verlof.

(Zulke feiten zijn natuurlijk koren op de molen van al wie pleit voor "strengere straffen", "levenslang is levenslang", "voer de doodstraf maar weer in" enzovoort.

Niets daarvan, vrees ik, zal onze maatschappij veiliger maken of beschermen tegen mensen met slechte bedoelingen.)

1975 bevindt zich midden in de zogenaamde *anni di piombo*, waaraan een einde komt met de aanslag op het station van Bologna in 1980.

Ze staan vooral bekend om het dodelijke extremisme van links uit die jaren. (Zie ook La Meglio Gioventù).

Maar de misdaden van deze jongens worden gelinkt aan neofascistische invloeden. Zo is een van Albinati's opa's een notoir fascist.

Fascisme legt o.a. de nadruk op fysieke kracht en viriliteit: voor het zachte, het vrouwelijke is daar geen plaats. Dit wordt op magnifieke wijze aangetoond door de film met Mastroianni en la Lorèn: *Una giornata particolare*.

Al wat zacht en vriendelijk, vrouwelijk is, moet worden bestreden, uitgebannen. Desnoods fysiek geëlimineerd.

¹⁹ Frans De Waal, *Mama's laatste omhelzing*, pp. 40-41.

Anne Brambergen in haar recensie in de Groene²⁰ maakt een uitgebreide vergelijking met het werk van Ferrante en met name met haar Napolitaanse romans, maar ze noemt dit boek van Albinati ook een vorm van groepstherapie: het *Quartiere Trieste* zou nog steeds gebukt gaan onder een vorm van collectief schuld bewustzijn. Naar de drie daders wordt verwezen met "die monsters" en de bewoners van de

chique huizen kunnen er nog steeds niet bij dat hun wijk dergelijke types heeft kunnen voortbrengen.

"Je bent volledig de draad kwijt, maar ik weet in ieder geval nog waar we zijn."

De Slegte

De katholieke school roept zeer uiteenlopende reacties op.

Ik heb het zeker niet graag gelezen. Maar ik kan mij vinden in het eindoordeel van *De Rooy*: geen goed, maar wel een belangrijk boek.

En gelukkig zijn er altijd bladwijzers die troost bieden.

Beleefd

Door Bart Madou

Ciao Marcello ! (14/6/19)

Deze maal geen auteur, maar een echte filmster - en wat voor een!

Jan Vandekerckhove schreef een mooi boek over Marcello Mastroianni en stelde dit voor aan het publiek. Hierbij had hij het ook over zijn liefde voor Italië en het Italiaans. Zijn

²⁰"De wijk geeft en de wijk neemt" in de Groene van 9 oktober 2018.

eerste kennismaking met de stem van Mastroianni en hoe dit de doorslag gaf om meer te weten te komen over deze bijzondere man.

Uiteraard kwamen naast veel biografische weetjes ook de films waarin Mastroianni schitterde aan bod. Een interessant fragment was een scène uit *Mi ricordo, sí, io mi ricordo*, zijn laatste film.

Jan Vandekerckhove brak ook een lans voor de zwart-wit film, die hij tijdloos noemde, een mooi object dat niet veroudert. De kijker weet vanaf het eerste beeld dat hij wellicht een iets romantischere, poëtischere, fragielere film te zien zal krijgen.

Aansluitend bij deze lezing konden we twee dagen later ook van *Otto e mezzo* genieten, een film waarin Marcello Mastroianni schitterde als een geflopte filmregisseur.

Nie Wiem (18/8/19)

Van de drop in de regen. Eerst een poëtische wandeling langs het Zuidervartje, waarlangs tien gedichten van Wisława Szymborska te vinden waren. Marie-Claire en Carine lazen afwisselend het opgestelde gedicht voor, waarna Bart telkens enkele anekdotes uit het leven van Szymborska ten gehore bracht. Bij elk gedicht begon het iets meer te regenen, zodat besloten werd de laatste twee gedichten te houden voor in d' Oude Schole, waar we eerst in de cafetaria onze dorst lesten en daarna de tentoonstelling bezochten. Een mooie dialoog tussen de poëzie en de collages van Szymborska en het werk van (collage)-kunstenaars Sammy Slabbinck, Luc Fierens, Ria Verhaeghe en Stefaan De Croock (Strook). Schilder van stenen Bruno Van Dycke en beeldhouwer Bart Leenhouders vervulde de tentoonstelling. De dag werd besloten met een gezellige maaltijd in Du Phare aan het Sasplein.

Foto: André Callier

Foto: André Callier

Te beleven

Door Bart Madou

Griekse epigrammen

Een epigram was oorspronkelijk een opschrift dat was aangebracht op een graf of een monument. Zeer beknopt dus. Maar gaandeweg evolueerde het epigram naar een kort gedicht. Bij het begin van het hellenisme (ca. 300 v.C) bereikte deze versvorm een hoogtepunt en in de Romeinse tijd is het vooral Martialis geweest, die als geen ander gebruik maakte van het epigram, maar ook de Christelijke Gregorios van Nazianze was er erg bedreven in. Omstreeks het jaar 1000 is er een anonieme redacteur geweest die zowat 3700, vooral Griekse epigrammen, te boek stelde onder de naam *Anthologia Graeca*, waarlijk een wonderbaarlijke bloemlezing. Als voorsmaakje een epigram van Nossis uit de Anthologia:

*Niets zoeter dan de liefde,
want alle zaligheden laat zij achter zich,
Voor haar spuw ik zelfs honing uit mijn mond.
zegt Nossis.
Het meisje dat geen kussen kreeg van Kypris,
kent haar echt niet,
weet niet hoe rozen bloeien.*

Lezing door professor **Kristof Demoen**, UGent
WZC Regina Coeli, Koning Leopold III-laan 4, Sint-Andries
Zondag 6 oktober om 11 u. (5 €)

Trösterin Musica – een muzikaal vijfluik

Zondag 20 en 27 oktober 2019 opent **Bart Madou** deze reeks met een lezing over de Franco-Flamands, polyfonisten uit de regio Vlaanderen en Frans-Vlaanderen. Hij doet dat

aan de hand van een profane melodie uit de 15de eeuw L'homme armé, die de basis vormde van bijna 40 polyfone missen. Maar ook aan de omgeving van de polyfonisten, hun jeugd, hun vorming, hun reizen, het landschap, de kathedraalen wordt er aandacht besteed.

Dit zijn twee dezelfde ontbijtlezingen. Ze beginnen om 10 uur en vinden plaats in LCD De Braambeier, Loppemsestraat 14 te Zedelgem (1ste verdieping).

Omdat er eerst een ontbijt geserveerd wordt, is het nodig dat u zich ten laatste een week vooraf inschrijft. Maximum twintig personen per lezing.

Op zondag 10 november komt de bekende cellist **Arne Deforce** naar Regina Coeli voor een lezing over de Franse componist Claude Debussy (1862-1918). Vaak wordt het etiket 'impressionisme' op zijn muziek gekleefd, al is dat een vrij kunstmatige aanduiding waarmee Debussy zelf het niet eens was, al hield hijzelf steeds vol dat muziek gemaakt was van kleuren. Wel moet gezegd dat zijn muziek echt vernieuwend is geweest. Zijn aparte klankcombinaties en harmonieën gaven aanleiding tot enkele zeer originele werken, waaronder *Prélude à l'après-midi d'un faune* uit 1894 en *La Mer* uit 1905. Bovendien was hij gefascineerd door exotische muziek en instrumenten zoals de Javaanse gamelan.

Een andere bekende uit de muziekwereld is zeker **Sigiswald Kuijken**, oprichter van La Petite Bande en zelf violist en fervent voorvechter van de authentieke speelstijl. Op zondag 24 november komt hij in de Sint-Maartenskerk van Loppem een lezing geven over een cantate van Bach, wellicht een cantate die rond deze periode van het kerkelijk jaar in Leipzig uitgevoerd werd.

Misschien is het wel de beroemde en enig mooie cantate 'Wachet auf ruft uns die Stimme' (BWV 140), die voor het eerst uitgevoerd werd op 25 november 1731, in het kerkelijk jaar de 27ste en laatste zondag na Driekoningen.

Bach heeft de cantate tot grote hoogte gebracht. Tijdens zijn leven schreef Bach wellicht 295 cantates, waarvan er 202 dank zij Bachs zoon Carl Philipp Emanuel Bach bewaard zijn gebleven.

Twee weken na Kijken op vrijdagavond 7 december om 20 uur komt dan Marc Erkens naar CC Jonkhove in Aartrijke.

Mensen warm maken voor muziek door hen het verhaal te vertellen achter de muziek, het lijkt zowat de missie te zijn van **Marc Erkens** en de manier waarop hij dat doet, is zonder meer fenomenaal. Als hij achter de piano zit en vertelt, hang je als het ware aan zijn lippen en zijn handen. Hoe gaan we eigenlijk met muziek om? Waarom vinden we sommige muziek geweldig en zegt andere muziek ons helemaal niets? Hoe zit muziek precies in elkaar? Bestaat er zoiets als slechte muziek? Drukt muziek gevoelens uit? Of heeft ze het over nog iets anders? Op deze en andere vragen geeft Marc Erkens gemakkelijke, beklijvende, leerrijke en in ieder geval rake antwoorden met een humoristische ondertoon. Een lecture-performance in samenwerking met de Cultuurdienst Zedelgem.

Wij eindigen de cyclus rond klassieke muziek en ook het jaar met een lezing over drie hedendaagse Griekse componisten. **Marleen Lescroart** maakte haar eindwerk over catharsis in het werk van Iannis Xenakis, Mikis Theodorakis en Eleni Karaindrou. Deze componisten hebben alle drie muziek gecomponeerd bij Griekse tragedies – Xenakis bij de Oresteia van Aischylos, Theodorakis bij Elektra (Euripides en

Sophocles) en Karaïndrou bij de Trojaanse vrouwen (Euripides). Met tal van voorbeelden weet zij ons wegwijs te maken in het boeiende oeuvre van deze drie componisten. Zondag 15 december om 11 uur in Regina Cœli Sint-Andries.

Trösterin Musica – praktisch

*20 of 27 okt. om 10 u. De gewapende man ontwapend – de Franco-Flamands door Bart Madou
Braambeier, Zedelgem (12 € incl. ontbijt)*

*10 nov. om 11 u. Handelaar in zestiende noten – Claude Debussy door Arne Deforce
Regina Cœli, Sint-Andries (5 €)*

*24 nov. om 11 u. Ich bin getrost – een cantate van Bach door Sigiswald Kuijken
St. Maartenskerk, Loppem (5 €)*

*7 dec om 20 uur Allegro con brio – waar muziek echt over gaat door Marc Erkens
CC Jonkhove, Aartrijke (11 € via HBG)*

*15 dec om 11 uur Catharsis bij Xenakis, Theodorakis en Karaïndrou door Marleen Lerscroart
Regina Cœli, Sint-Andries (5 €)*

Ännchen von Tharau

Door Bart Madou

Elke weekdag dat Elisabeth met de bus naar de stad ging, stapte hij twee haltes na die van haar op. In het begin had ze hem niet eens opgemerkt. Een grijze verschijning, zo zou je zijn aanwezigheid op de bus kunnen noemen. Meestal nam hij vooraan plaats – zij zat altijd achteraan, vlakbij de

uitgang – soms stapte hij door en zette hij zich in haar buurt neer. Nooit gaf hij echter blijk dat hij haar zag, nauwelijks zat hij neer of hij opende zijn erg versleten boekentas en haalde er allerlei papieren uit, die hij dan onophoudelijk las tot hij uitstapte. Dat was op de Grote Markt, één halte eerder dan Elisabeth.

In het begin gaf ze geen aandacht aan het wat zonderlinge, wat teruggetrokken gedrag van de man. Nee, nooit had ze hem zien opkijken, altijd las hij of staarde wat afwezig naar het blad, dat dacht ze althans, omdat het vaak minutenlang duurde voordat hij een volgende pagina omsloeg. Wat hij las, intrigeerde haar wel, maar nooit tijdens de weinige keren dat hij achteraan kwam zitten, was zij erin geslaagd iets op te vangen van de vetgedrukte titels op zijn blad. Soms had ze de indruk dat hij partituren rangschikte en die dan aandachtig bestudeerde, een potlood in de hand, waarmee hij soms iets aanstipte op het papier.

Nu, dat hij haar intrigeerde was misschien wat vergezocht, in feite vergat ze hem eens ze niet meer op de bus zat, eigenlijk vatte ze het een beetje als een spel op: waar zou hij dit keer plaatsnemen als hij opstapte. Ze betrapte er zich op dat ze bezig was met een weddenschap met zichzelf: blijft hij vooraan of komt hij achteraan zitten? En als hij dan achteraan kwam zitten, kon ze het niet laten hem vanuit haar ooghoeken te volgen. Het was een ritueel: zich neerzetten, zijn boekentas op zijn schoot nemen, even wachten, de tas openen, de papieren eruit nemen, zijn potlood te voorschijn halen, een tijdje schuin naar beneden kijken en dan een licht kuchje, wat betekende: ik ben begonnen met lezen.

Even voor negen kwam zij op haar werk aan, een wat ouderwetse ruimte, planken vloer, zware houten bureaus en toch veel licht doorheen de hoge, neogotische ramen. Doorheen die ramen kon zij de toren van het belfort ontwaren.

Telkens het carillon om negen uur zijn eerste deuntje speelde, keek ze even op naar de toren – het was een gewoonte geworden, maar een gewoonte die ze nooit onbewust volbracht, ze luisterde naar het geklingel, deed niet zelden haar ogen dicht. Het was haar opgevallen dat het deuntje van negen uur altijd hetzelfde was, ze herkende het volksliedje *Ännchen von Tharau*, ze vond het een aardig wijsje, mooi in zijn eenvoud. Ze kende het goed genoeg, want zelf had ze het nog op haar dwarsfluit gespeeld, maar dat was toch wel erg lang geleden, toen ze nog naar school ging.

De uren erna viel het haar meestal niet op als de beiaard zijn bronzen klanken over de stad goot. 's Avonds, als ze huiswaarts keerde was zij altijd alleen geweest op de bus, ze kleurde even bij die gedachte, want de bus zat meestal stampvol met schooljongens en schoolmeisjes, maar nooit zat de man van 's morgens, 's avonds op dezelfde bus naar huis. 'Kom nou, wat denk ik nu, trouwens die man is zoveel ouder dan ik...' Het feit alleen dat ze die redenering maakte, deed haar opnieuw inwendig blozen, ze had toch niets met die man? Hij gedroeg zich gewoon wat zonderling, nou ja in haar ogen toch.

Vandaag streek er een venijnige wind langs haar gezicht. O, wind, if winter comes, can spring be far behind? Van nature was ze optimistisch, de laatste regel van Shelley's *Ode to the West Wind* viel haar gewoon te binnen. De bus remde, die was 's morgens meestal nog leeg, ze was de eerste passagier die instapte. Haar boek bleef dichtgeklapt tot de tweede volgende halte. De remmen van de bus piepten, twee goed ingepakte vrouwen die ze ook kende van op de bus stapten in, de man was nergens te bespeuren. Elisabeth sloeg haar boek open bij de bladwijzer, maar hoe goed ze ook haar best deed, ze kon haar gedachten niet houden bij de zinnen die er afgedrukt stonden. Vlakbij het station waren er wegwerkzaamheden, de auto's uit beide richtingen

konden slechts beurtelings passeren. Het was vijf over negen toen zij op haar werk aankwam, niemand van haar collega's zei er iets van. 's Anderdaags en de dagen erna hetzelfde scenario – alleen de wind was gaan liggen – de twee dames die opstapten, de man die opviel door het feit dat hij er niet was. De geïmproviseerde lichten aan het station sprongen op rood – groen – rood. Telkens arriveerde ze een tiental minuten te laat op haar werk, plichtsbewust werkte ze tussen de middag een kwartier door vooraleer haar lunchpauze te nemen. Op de middag sloeg de beiaard twaalf slagen, maar geen deuntje. Hé, het viel haar nu pas op, gisteren was het ook zo, dat herinnerde ze zich vaag, maar ze had er dan geen aandacht aan gegeven.

De maandag erop. Toen de dames van de tweede volgende halte opstapten met in hun zog de man, slaakte ze een onhoorbare zucht van verlichting, ze glimlachte zelfs, vlug verborg zij haar mond achter haar boek. Glimlachte de man ook even? Of dacht zij het maar. Nee, ze dacht het maar, want weer struinde hij in zijn ongeordende papieren. Uit haar ooghoeken zag ze duidelijk dat het nu om een partituur ging, de titel op de eerste bladzijde kon ze niet lezen. Tegen zijn gewoonte in bewoog de man zijn potlood nauwelijks zichtbaar ritmisch op een neer, hij sloeg de maat. Bijna was hij vergeten af te stappen op de markt (even maakte ze aanstalten hem erop te wijzen dat de bus de halte naderde, maar gelukkig kon ze zich inhouden), hij grabbelde zijn papieren bijeen en zonder ze in zijn boekentas te stoppen, wipte hij in drie sprongen uit de bus. Jongen toch, op het nippertje hoor, je zou wel eens ongelukkig ten val kunnen komen op die manier. De volgende halte was het haar beurt om af te stappen. O, nee, hij had zijn hoed op de bank laten liggen. Help! Wat moest ze doen? Vlug naar de chauffeur gaan om de hoed af te geven? De hoed gewoon laten liggen? Voor ze het goed besepte, stond ze op straat met de hoed in haar handen. Zij'n hoed. Maar wat nu? Ach, ze zou

de hoed morgen gewoon meebrengen en als hij opstapte zou ze hem de hoed geven.

Frans, haar collega, fronste de wenkbrauwen toen ze haar werkplek binnenstapte, de hoed nog in haar handen. Ze gaf geen uitleg, al zag zij aan de mondstand van Frans dat hij dat wel verwachtte. Dat zijn toch enkel mijn zaken, of niet soms? Negen slagen van de beiaard, het was negen uur. Ze scherpte haar oren. Doorheen de gesloten ramen hoorde zij het deuntje tingelen. Ho maar, dat was Ännchen von Tharau niet? Nee, iets helemaal anders. Zij probeerde de melodie te volgen, ja, herkende die plotseling ondanks deze hoogst merkwaardige versie voor beiaardklokken, of nee toch niet wat zij dacht... ze spitste haar oren, haar handen bleven als verlamd boven het toetsenbord van haar pc hangen, daar begon dezelfde melodie opnieuw. Toch wel, toch, dat was het, Marietta's lied uit Die Tote Stadt van Wolfgang Korngold. Dat was Marietta's lied, wis en zeker, wat klonk dat tragisch, ondanks de pingelende klanken van de kleine klokken die ertussen verzeilden, het tempo was ook bijzonder traag, vandaar dat ze twijfelde. Marietta's lied! Mijn God, hoe moest ze wennen aan die ongewone uitvoering: 'Glück, das mir verblieb' Geluk dat ik ooit kende... dat stak in haar hart. Hoe lang was ze nu al alleen? Hoe lang was het geleden dat..? De jaren, waar waren ze heen? Voorbij, voorbij, hoe de dagen als zandkorrels door haar handen gegleden waren, maar nog was ze die dag niet vergeten, de dag toen de deur dichtviel, wel duizendmaal hoorde ze de klank van die dichtvallende deur, tot in haar droom, waar de deur bonsde, de echo bleef nagonzen. En toch was de deur niet blijven dichtvallen, op een dag moet ze die deur vergeten zijn, ze dacht er niet meer aan en ook nu kon ze zich die bons niet meer voorstellen, de dag kwam haar echter helder voor ogen, het maakte haar nu triest en opgelucht tezelfdertijd, want zo was het toch goed. Die tijd moest niet meer terugkomen. Voorbij. Wie wahr, ein traurig Lied, zo treurig

als was er nooit een treuriger lied gemaakt. De wereld stond even stil rondom haar, met een snelheid, groter dan die van het licht werd ze achterom gekatapulteerd, tien jaar in de tijd. Haar handen beefden. Eigenlijk wou ze schreeuwen, gillen, maar geen druppel geluid verliet haar keel. Ze hoorde nog de drie laatste noten van het lied, en dit keer gespeeld door een echte beiaard, alles galmde in haar hoofd, stierf weg, ze staaarde voor zich uit, zo wezenloos.

'Scheelt er iets?' vroeg Frans. Ze schrok van zijn stem zo vlak naast haar. Nee, dank je. Waarom zei ze dank je? Ze werd onzeker, stak haar hand uit naar haar handtas naast haar op de grond, er lag een hoed op. Wat schrok ze opnieuw. Ja, het gaat hoor. Ze hijgde het meer dan dat ze het zei terwijl ze naar de buitendeur liep. Het geluk dat ik ooit kende... ik maak mij wat wijs, ik dacht alleen maar dat ik gelukkig kon zijn, maar was het in feite niet, het geluk moest alleen maar komen, was heel nabij, of moest nabij zijn opdat ik mij in stand zou houden. Die dag, de dag van de deur, brak mijn geluk niet aan stukken, het was slechts het vlies van mijn droom dat openscheurde zodat ik daar stond tegenover de werkelijkheid. De werkelijkheid en ik, plots waren we echt, na zoveel jaren elkaar uit de weg te zijn gegaan. Het heeft lang geduurd vooraleer het tot mij doordrong, vooraleer ik zoiets kon aanvaarden. Het lied was altijd treurig geweest, maar de muziek had mij betoverd, ingepalmd. Hoe kon ik toch... Ze ging weer naar binnen. Toen het volle uur naderde, werd ze zenuwachtig, ze wachte gespannen de klokslagen af. Daar hoorde ze de tien slagen, en dan een deuntje, zou het...? Welk deuntje klonk er? Maar er was helemaal niets te horen, het bleef stil van de kant van het belfort. Elf uur, elf slagen. Middag, twaalf slagen en daar bleef het bij, om kwart over vijf nam ze de bus, mét de hoed in een plastic zak, alleen deze morgen had ze Marietta's lied gehoord, sindsdien enkel de slagen van het uur en het half uur.

's Anderdaags, zij nam de bus, zoals altijd. De hoed van de man netjes in een nieuwe plastic zak, ondoorzichtig, een zak die ze gespaard had toen ze verleden zomer een bloesje in Lissabon gekocht had. Er stond nogal opzichtig Escada, Rua Manuel Jesus Coelho 4 B, Lisboa op. Ze ondervond een vaag gevoel van onzekerheid, dat ze trachtte te bezweren door traag en diep te ademen. De bus naderde de tweede halte na die van haar, zij durfde niet op te kijken om te zien of er iemand bij het bushokje stond. De bus stopte, de deur zwaaide open, de twee dames stapten op, toonden hun kaart en liepen door. Er stapte nog iemand op, een vrouw, zij betaalde een biljet. De deur sloot weer, de man was niet opgestapt. Een gevoel van opluchting vermengde zich met een knagend gevoel van ontgoocheling. Haar maag begon op te spelen, ze voelde het zweet in de palm van haar handen. Zweet kwam ook op haar voorhoofd toen ze besepte dat ze weer met deze hoed op het werk zou aankomen. Wat gaan ze hiervan denken? Hoe kunnen ze nu weten dat in deze zak een hoed zat? Het stemde haar gerust, voor een paar tellen slechts. Nog nooit was ze met een plastic zak op haar werk aangekomen, en zeker niet met een plastic zak uit Lissabon. Niets van aantrekken, wie zou het lef hebben om iets over deze zak te zeggen? Zeker Frans niet, maar ze zou het wel merken aan zijn gelaatsuitdrukking. Nu ja, dat is toch enkel mijn zaak.

Zoals gedacht had Frans, die zijn wenkbrauwen optrok, even kuchte en zich lichtjes schouderchokkend op zijn stoel neerzette, tersluiks zijn ogen op de zak met de hoed gericht. Negen uur, negen slagen, geen deuntje, ze had het niet opgemerkt. Tien uur, tien slagen. Nu viel het haar wel op, de stilte na de tiende slag. Vreemd. Koffiepauze. In plaats van wat te staan kletsen met de anderen, bladerde ze eerst even in één van de kranten die dagelijks bezorgd werden. Iets wat ze zelden deed, enkel als ze geen zin had om een praatje te slaan. Ze begon achteraan, de strips, het weerbe-

richt, ze draaide terug, financiële tabellen en er naast afgedrukt een drietal overlijdensberichten. Elodie Vermassen, 87 jaar, nee, 86 als ze goed telde. Eerwaarde Heer Provoost, 78, gestorven in het RVT Avondgloed te Schoten, en dan een iets kleiner bericht Antje Grube, net 50 geworden, haar eigen leeftijd, echtgenoot van Jan-Pieter Deceuninck. Ze wou doorbladeren maar dan viel het adres haar op: Tulpenlaan 14, in haar eigen gemeente nog wel. Waar lag dat nu weer? O ja, vlak bij de halte waar de man van de hoed opstapte. Ze liet de krant voor wat hij was en ging bij de koffiedrinkers staan.

Nog tweemaal had ze de hoed bij, maar de man stapte niet meer op. Had ze de hoed maar aan de chauffeur gegeven, of gewoon laten liggen. Misschien wisten de twee vrouwen die samen met hem opstapten waar hij woonde, zij zou het hen de volgende maal vragen, dat ze daar niet eerder aan gedacht had.

De maandag erop. De hoed had ze niet bij, beide dames stapten op, de man niet, ze had het ook niet verwacht. Ze sprak de jongste van de twee vrouwen aan.

- 'Of jij soms die man kende met die hoed?'
- '...?'
- 'Ik bedoel de man die hier steeds opstapte met jul-
lie, of tenminste die hier vroeger opstapte?'
- 'O, ja. Die...'

Nee, ze kende hem niet echt, ze dacht wel dat ze hem wist wonen, maar vraag het eens aan Véronique. Véronique was intussen al bij hen komen staan.

- 'Véronique ken jij die man met zijn lange zwarte jas die hier vroeger altijd met ons op de bus stapte?'
- 'Jan-Pieter Deceuninck? De stadsbeiaardier? Die met die Duitse getrouwd is? Ja, maar sinds de begrafenis

van zijn vrouw heb ik hem niet meer gezien. Naar het schijnt zou hij naar Duitsland vertrokken zijn, zijn huis in de Tulpenlaan staat alleszins sinds gisteren te huur heb ik gezien.'

- 'Te huur?'
- 'Ja, te huur, nog maar van gisteren.'
- 'En de beiaard?'
- 'Dat weet ik niet hoor. Naar het schijnt zal de stad een computer aanschaffen die dan de klokken zal luiden, maar meer weet ik ook niet, weet jij daar iets van Magda?'
- 'Ze zeggen dat toch al een tijdje? Misschien dat ze nu...'

Les femmes de ma vie

Door Bart Madou

'J'aime les femmes. J'ai toujours aimé les femmes, la compagnie des femmes, le parfum des femmes.' Zo begint Patrick Poivre d'Arvor een boekje met als titel *Les femmes de ma vie*. Vandaar deze rubriek: 'Les femmes de ma vie' en om voor wat afwisseling te zorgen wil ik elke keer twee vrouwen bespreken die mijn leven gekruist hebben en die op een of andere manier iets hebben betekend voor mij: iemand die al gestorven is en iemand die je vandaag nog zou kunnen ontmoeten. Verwacht geen biografie, eerder een persoonlijk relaas van mijn ontmoeting en waarom deze vrouwen indruk op mij gemaakt hebben.

Ditmaal Maria Dermoût (1888-1962) en Kuki Gallmann (°1943).

Maria van de tienduizend dingen

In 1985 werd de film *Out of Africa* uitgebracht (regie: Sydney Pollack), gebaseerd op de gelijknamige roman van de

Deense schrijfster Karen Blixen (1885-1962). Blixen zou evengoed in mijn rijtje passen, maar toch geef ik hier de voorkeur aan haar leeftijdsgenote, de Nederlandse schrijfster Maria Dermoût (1888-1962). Vóór de release van *Out of Africa* kende ik noch Karen Blixen, noch Maria Dermoût, maar het was een Nederlandse vriend van mijn zuster die mij attenderde op de persoon van Maria Dermoût én op *De tienduizend dingen*, haar belangrijkste boek, verschenen in 1955 – Dermoût was toen 67. Ik heb die roman toen gelezen en was onmiddellijk in de ban van het verhaal, teder als de nacht, maar op het einde waan je je in het hart van de duisternis. Blijkbaar was de roman een succes, in verschillende talen vertaald en ooit door Time uitgeroepen als een van de beste boeken van 1958. Bij De Slegte vond ik een biografie over haar van de hand van Johan Van Der Woude (*Maria Dermoût, de vrouw en de schrijfster*), maar in 2000 verscheen *Geheim Indië, het leven van Maria Dermoût* door Kester Freriks, een stevig gedocumenteerd en vlot leesbare biografie, ook mooi geïllustreerd. Maria Dermoût werd geboren op Java en bracht er een groot deel van haar leven door. Met haar man verbleef ze ook vier jaar op de Molukken en die periode heeft haar leven en zeker haar oeuvre sterk getekend. Ook *De tienduizend dingen* speelt zich af op de Molukken.

Kuki Gallmann, een hart voor Afrika

Soms wordt ze de Italiaanse Karen Blixen genoemd, niet helemaal onterecht, maar toch enigszins misleidend. Met Blixen heeft ze wel haar liefde voor Afrika gemeen, meer nog, Kuki Gallmann heeft zich in Kenia gevestigd en beheert er nog steeds een natuurgebied zo groot als de provincie West-Vlaanderen. Ze is inderdaad een zeer bevlogen na-

tuurbeschermer. Haar autobiografisch boek *Ik droomde van Afrika* is één lang loflied op het Afrikaanse landschap en de Afrikaanse mens. Die vrouw moet een ontzettend doorzettingsvermogen bezitten, de tegenslagen bleven haar zeker niet gespaard. Met haar man Paolo Gallmann had ze een zoon Emanuel, die er evenwel een niet zo ongevaarlijke hobby op nahield. Hij was al van jongs af geobsedeerd door slangen

en verzamelde die reptielen in een slangenput waar hij regelmatig in afdaalde en wat moest gebeuren, gebeurde: dodelijk gebeten door een giftige slang wist hij nog uit de put te strompelen om in de armen van zijn moeder te sterven. Hij was pas zeventien. Enkele jaren later, in 1982, raakte ze in verwachting van haar dochter Sveva, maar tijdens haar zwangerschap verongelukte haar man in een auto-ongeval. Ze is zich blijven inzetten voor het natuurbehoud, doch niet iedereen was daar enthousiast over. In april 2017 werd haar kamp vernietigd en haar huis in brand gestoken en werd ze neergeschoten door rebellen die haar domein wilden ontbossen. Zwaargewond werd ze naar een ziekenhuis in Nairobi overgebracht waar ze dagenlang zweefde tussen leven en dood. Het leven heeft het gehaald en in plaats van haar belagers voor de rechtbank te dagen, heeft zij gekozen om vrede met hen te sluiten en hen te overtuigen van de ecologische waarde van het reservaat.

Horen, zien en schrijven...

Het geluk vinden we, telkenmale, vlak voor het verlies ervan.

Horia-Roman Patapievici, Roemeens fysicus en schrijver

Uitsmijter

Door Roland Ranson

Over vooroordelen

Beste lezer, kunt u zich ook zo verkneukelen in zogenaamde vooroordelen, zelfs in die van uzelf? Ikzelf vind vooroordelen een kluiif, een sappige kluiif. Dan kun je toch lekker in discussie gaan zonder dat je je om wetenschappelijke correctheid hoeft te bekommeren en kun je nog lekkerder keet schoppen en je tegenstander tot moes knijpen met argumenten die kant noch rationele wal raken, als die maar als grote waarheid zijn verpakt en met een populistisch parfum besprenkeld of zelfs van een dito stank doordrenkt. Met vooroordelen kom je een heel eind op het domein van de betweterij en de zelfverheerlijking en kun je polariseren dat het een lieve lust is. Het vooroordeel, wat een prachtig gegeven toch, dat niet op kennis of redenering maar op neiging, traditie of navolging berustend oordeel omtrent iets of iemand, die heerlijk ongegronde mening!

Toen ik toevallig eens in gesprek kwam met een erudiet psycholoog bleek dat mijn, voor een keer, optimistische ingesteldheid betreffende de vooringenomenheid toch niet helemaal toe te juichen was.

Er werd mij duidelijk gemaakt dat vooral evolutiebiologen van oordeel zijn dat de mensheid het inderdaad zonder vooroordelen zeer waarschijnlijk nooit zou gehaald hebben. Door onze vooroordelen zien we blijkbaar in een fractie van een seconde of wij ons in een gevaarlijke of ongevaarlijke situatie bevinden; dat betekent dat juist die vooroordelen ons wantrouwig maken ten opzichte van, vooral, het vreemde. Die sceptische houding hebben we ons eigengemaakt en ze is diep in ons binnenste verankerd. Dat dit wantrouwen nog dagelijks meerdere keren en wereldwijd ongebreideld aan de oppervlakte komt, hoeft hier geen betoog.

Hebben we eenmaal een vooroordeel ten opzichte van een mens of een zaak dan beïnvloedt dit onze houding, onze waarneming en onze ervaringen en gaat het zich gedragen als een self fulfilling prophecy. Dat betekent dus dat het vooroordeel telkens weer bevestigd wordt. Als ik bijvoorbeeld geteisterd wordt door het vooroordeel: 'Alle blonde vrouwen zijn dom', dan wordt die 'waarheid' telkens weer bevestigd omdat ik alleen maar let op de domme uitlatingen en acties en die zal onthouden. Alle normale en verstandige acties wil ik niet horen, daar blijf ik blind voor en sla ze dus ook niet op. Wat op mijn innerlijke harde schijf gebrand blijft staan zijn dus die idiote commentaren en achterlijke gedragingen en net daardoor voel ik mij in mijn vooroordeel bevestigd. En dat beïnvloedt dan uiteraard mijn houding tegenover blonde vrouwen. Ik ga me misschien wel wat minachtend gedragen en hun absoluut niet de kans geven mij van het tegendeel van mijn vooroordeel te overtuigen. En dan zou het natuurlijk wel eens kunnen dat ik door hun - door mij onvermoede - intelligentie wordt verrast en te kakken gezet. Mijn verdiende loon.

Ik zie en hoor alleen dat wat ik wil zien en horen. Alles wat niet in mijn kraam past schakel ik al dan niet bewust uit. En juist daarom zijn vooroordelen zo hardnekkig, ook die over onszelf. Als ik mij in het diepste van mijn gedachten dom en onbekwaam acht, dan zal ik alleen maar oog hebben voor mijn eigen fouten en mislukkingen. Aan alles wat mij wel lukt, besteed ik geen aandacht en daardoor word ik in mijn oordeel over mezelf bevestigd. Daardoor geef ik mezelf nooit de kans iets positiefs mee te maken, dus een andere mening over mezelf te vormen.

Hoe geraak ik nu van mijn vooroordeel af? Enkel en alleen maar door het vooroordeel op zijn waarde, op zijn gegrondheid te onderzoeken. Volgens dé filosoof van de Verlichting, Immanuel Kant, berust het vooroordeel niet alleen op ongemotiveerde haat maar is het eenvoudig elke vorm van oordelen waarvan we de geldigheid nog niet expliciet hebben

getoetst en goed bevonden. Het is oordelen op basis van traditie, gewoonte, gebruiken, opvoeding, ja zelfs van natuurlijke wensen en verlangens. Daarvan kunnen we ons ontdoen door zelf te denken. "Sapere aude", het motto van mijn alma mater.

Zoals u zich herinnert, ben ik de vorige keer nogal te keer gegaan tegen 'de optimisten tot in de kisten'. Volgens sommigen was ik nogal ongenueanceerd. Ik vond hen lieden die alles door een roze bril bekijken, die niet realistisch, oppervlakkig, naïef zijn. Die zichzelf iets wijsmaken, de feiten ontkennen, zichzelf voorliegen en de problemen verdringen. Die een wereld willen waar alles in orde is en de echte problemen niet zien en handelen volgens het motto: "Don't worry, be happy." Die vluchten voor de realiteit in een droomwereld en de kop in het zand steken. Die zich onttrekken aan hun verantwoordelijkheid en niet alleen fantasten zijn maar ook onverbeterlijke wereldverbeteraars met een kinderlijk gemoed en die zo lang aan hun zelfbegoochelingen vasthouden tot de realiteit aan hun zelfbegoochelingen beantwoordt. En die bovendien denken dat Cercle Brugge dit jaar kampioen zal spelen. Ik beperk me hier tot een zeer summiere opsomming. Dat er in deze beweringen hier en daar heel misschien, eventueel een tikkeltje waarheid voorhanden zou kunnen zijn, daarover zult u het, intelligente lezer, met mij eens zijn, maar dat het voor het grootste gedeelte vooroordelen zijn, zult u inderdaad samen met Immanuel uit Königsberg toch ook vaststellen.

Daarom rest mij de taak, mij in mijn kale cel terug te trekken, mijn kemelsharen boetekleed aan te trekken en mijn tocht door het stof en de woestijn te ondernemen om daar al deze vooroordelen bij schaars lamplicht op hun gegrondheid en waarde te onderzoeken, op mijn qui-vive voor al die intelligente blonde vrouwen, die wraakzuchtige Walkuren die mij schaterend in de onderwereld willen dumpen.

leestekens
van
de
overtocht

guido dobbelaere

HET BELEEFDE GENOT

Nieuwe uitgave van Het Beleefde Genot

Leestekens van de overtocht

Schilderijen en Gedichten van Guido Dobbelaere

108 blz - 35 € (leden HBG 25 €)

bestellen via info@hetbeleefdegenot.be

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING